

Pathology of the process of planning and implementing educational activities related to the concept of hijab and prayer from the perspective of educational officials in the second grade of elementary school in Tehran's public girls' schools

Sarah Hanifeh Zadeh (PhD)¹

Nastaran Bokae²

 0009-0001-1239-5535

 0000-0000-0000-0000

Abstract

The aim of this study was to identify the pathologies in the process of planning and implementing educational activities related to the concepts of prayer and hijab from the perspective of primary school teachers (second period). The research was conducted using a qualitative approach and the grounded theory method. The main research tool was semi-structured interviews, and the data were analyzed through open, axial, and selective coding. The findings revealed that the harms in implementing educational activities for prayer and hijab can be classified into seven main categories: Underlying factors include structural and infrastructural harms, content and methodological harms, and technological harms; Causal factors include weaknesses in human resources, challenges in communication with the family, and educational and training deficiencies; Improvement strategies include motivational and incentive strategies, participatory strategies, creative educational strategies, comprehensive planning, utilization of modern technologies, and purposeful interaction with parents; and Improvement outcomes manifested in the form of creating intrinsic motivation, enhancing learning, strengthening social skills, and reinforcing students' religious identity. The results also showed that coercion in program implementation, the inappropriateness of educational content for the age group, the lack of appeal in methods, and the influence of modern media are among the most important barriers to the effectiveness of educational activities. Overall, the research results indicate that enhancing the effectiveness of educational programs on prayer and hijab requires a revision of educational content and methods, strengthening school-family interaction, using participatory and creative approaches, and paying attention to the needs and developmental characteristics of students.

Keywords: Educational activities, Prayer and Hijab, Religious education, Pathology, Qualitative study, Second period of elementary school.

1- faculty member, Department of Educational Sciences, Faculty of Refah, Tehran, Iran

s.hanifehzadeh@yahoo.com

2- Master's degree in Elementary Education, Faculty of Refah, Iran

nastaran.boca@gmail.com

آسیب‌شناسی فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی مرتبط با مفهوم حجاب و نماز از دیدگاه مسئولان پرورشی دوره دوم ابتدایی مدارس دخترانه دولتی تهران

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۲

سارا حنیفه‌زاده^۱

نسترن بکاء^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر، آسیب‌شناسی فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی مرتبط با مفاهیم نماز و حجاب از دیدگاه مربیان پرورشی دوره دوم ابتدایی است. پژوهش با رویکرد کیفی و روش داده‌بنیاد انجام شد. مشارکت‌کنندگان مربیان پرورشی زن مدارس دولتی دخترانه دوره دوم ابتدایی بودند که به‌صورت هدفمند و با روش گلوله‌برفی انتخاب شدند و گردآوری داده‌ها تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت. ابزار اصلی پژوهش، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود و داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که آسیب‌های موجود در اجرای فعالیت‌های پرورشی نماز و حجاب در هفت دسته اصلی قابل طبقه‌بندی است: عوامل زمینه‌ساز شامل آسیب‌های ساختاری و زیرساختی، محتوایی و روش‌شناختی و فناوری؛ عوامل علی شامل ضعف منابع انسانی، چالش‌های ارتباط با خانواده و نارسایی‌های آموزشی و تربیتی؛ همچنین راهبردهای بهبود شامل راهبردهای انگیزشی و تشویقی، مشارکتی، آموزشی خلاق، برنامه‌ریزی جامع، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و تعامل هدفمند با والدین؛ و پیامدهای بهبود که در قالب ایجاد انگیزه درونی، ارتقای یادگیری، تقویت مهارت‌های اجتماعی و تقویت هویت دینی دانش‌آموزان نمود یافت. همچنین نتایج نشان داد که اجبار در اجرای برنامه‌ها، عدم تناسب محتوای آموزشی با سن، ضعف جذابیت روش‌ها و تأثیرپذیری از رسانه‌های نوین، از مهم‌ترین موانع اثربخشی فعالیت‌های پرورشی است. در مجموع، نتایج پژوهش حاکی از آن است که ارتقای اثربخشی برنامه‌های پرورشی نماز و حجاب مستلزم بازنگری در محتوا و روش‌های آموزشی، تقویت تعامل مدرسه و خانواده، استفاده از رویکردهای مشارکتی و خلاقانه، و توجه به نیازها و ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان است. یافته‌های این مطالعه می‌تواند مبنایی کاربردی برای بهبود سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش فراهم آورد.

کلیدواژه‌ها

فعالیت‌های پرورشی، نماز و حجاب، تربیت دینی، آسیب‌شناسی، مطالعه کیفی، دوره دوم ابتدایی.

۱. استادیار علوم تربیتی دانشکده رفاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول) s.hanifehzadeh@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد آموزش و پرورش ابتدایی، دانشکده رفاه تهران، تهران، ایران nastaran.boca@gmail.com

مقدمه

فعالیت‌های پرورشی به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین نظام تعلیم و تربیت، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری هویت دینی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران، بر اساس سند تحول بنیادین و سایر اسناد بالادستی، تربیت دینی و اخلاقی نه‌تنها مکمل آموزش رسمی، بلکه زیربنای تحقق حیات طیبه و پرورش انسان متعهد، مسئول و مؤمن تلقی می‌شود (Jalili, 2023). در این میان، مفاهیمی چون نماز و حجاب به‌عنوان نمادها و مؤلفه‌های اصلی تربیت دینی و هویتی، جایگاهی ویژه در برنامه‌های پرورشی مدارس دارند و انتظار می‌رود که از طریق شیوه‌های تربیتی اثربخش، متناسب با ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان، به‌صورت درونی و پایدار نهادینه شوند (حاتم‌پور انگوت و دیگران، ۱۴۰۲).

نماز علاوه بر کارکرد عبادی، دارای آثار تربیتی، اخلاقی و روان‌شناختی متعددی است و می‌تواند در تقویت نظم فردی، مسئولیت‌پذیری، خودکنترلی و آرامش روانی دانش‌آموزان مؤثر باشد. حجاب نیز یکی از ارزش‌های مهم فرهنگی و دینی در جامعه اسلامی به‌شمار می‌رود که آموزش آن نیازمند رویکردی تربیتی، تدریجی و متناسب با ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان است.

با وجود جایگاه راهبردی فعالیت‌های پرورشی مدارس، شواهد میدانی و گزارش‌های مستمر مربیان پرورشی حاکی از آن است که برنامه‌های ابلاغی و شیوه‌های اجرایی موجود در حوزه نماز و حجاب، به‌ویژه در مقطع ابتدایی، با چالش‌های جدی و چندلایه‌ای مواجه است. از دیدگاه مربیان پرورشی که در خط مقدم اجرای این برنامه‌ها قرار دارند، شکاف عمیقی میان انتظارات ترسیم‌شده در اسناد بالادستی و ظرفیت‌های واقعی مدارس، ویژگی‌های نسلی دانش‌آموزان و شرایط اجتماعی-فرهنگی حاکم بر خانواده‌ها وجود دارد. این شکاف، نه‌تنها اثربخشی فعالیت‌های پرورشی را کاهش داده، بلکه در مواردی به بی‌ رغبتی، مقاومت‌های رفتاری و سؤالات بی‌پاسخ دانش‌آموزان انجامیده است؛ مسئله‌ای که مربیان پرورشی روزانه با آن مواجه‌اند؛ اما در فرایند تدوین برنامه‌ها کمتر به صدای آنان توجه شده است (حسین‌پناهی، ۱۴۰۲).

مربیان پرورشی در عمل با بهره‌گیری از خلاقیت فردی، روش‌های غیرمستقیم و ارتباط صمیمی با دانش‌آموزان، تلاش‌های قابل‌تقدیری برای جبران این کاستی‌ها به‌کار بسته‌اند؛ اما این راهبردها عمدتاً موردی، ناپایدار و وابسته به توانمندی‌های فردی ایشان بوده و در

نظام برنامه‌ریزی رسمی بازتاب نیافته است؛ بنابراین در سال‌های اخیر، توجه پژوهشگران به آسیب‌شناسی فعالیت‌های پرورشی افزایش یافته است. آسیب‌شناسی در حوزه تعلیم و تربیت به شناسایی موانع، مشکلات و عواملی اشاره دارد که مانع تحقق اهداف برنامه‌های آموزشی و تربیتی می‌شوند.

در پژوهشی که توسط مطهره یادگاری، کیوان صالحی و نرگس سادات سجادیه با عنوان «ارائه نظریه داده‌بنیاد برای تبیین فرایندهای جاری تربیت اخلاقی در مدارس متوسطه شهر تهران» انجام شد، با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد، فرایندهای تربیت اخلاقی در مدارس مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که کم‌توجهی به تربیت اخلاقی، ضعف در اولویت‌بندی اهداف تربیتی و نبود برنامه‌ریزی منسجم، زمینه بروز پیامدهایی همچون اخلاق ابزاری، کاهش مسئولیت‌پذیری و ضعف هویت اخلاقی دانش‌آموزان را فراهم می‌کند (یادگاری و دیگران، ۱۳۹۸).

همچنین پژوهش «اعتباریابی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی و تربیت اجتماعی دوره اول متوسطه مدارس هرمزگان» نشان داد که عوامل زمینه‌ای، راهبردهای تربیتی، مشارکت معلمان و خانواده و همچنین کیفیت برنامه‌ریزی آموزشی نقش مهمی در تحقق اهداف تربیت اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموزان دارند. یافته‌های این مطالعه بیانگر آن است که موفقیت برنامه‌های تربیتی نیازمند رویکردی جامع، مشارکتی و متناسب با شرایط فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان است (الماسی، عابدینی و رحمانی، ۱۴۰۴).

در مطالعه دیگری با عنوان «ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی در مدارس دوره متوسطه شهر تهران با روش داده‌بنیاد»، پژوهشگران با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و تحلیل داده‌های کیفی به شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر تربیت اسلامی در مدارس پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که تعامل مؤثر میان مدرسه، خانواده و محیط اجتماعی، نقش الگویی معلمان، کیفیت برنامه‌های فرهنگی و بهره‌گیری از روش‌های نوین آموزشی از مهم‌ترین عوامل موفقیت برنامه‌های تربیتی محسوب می‌شوند (شاملوجانی، رزقی شیرسوار و شفیع‌زاده، ۱۴۰۴).

اختریان (۱۴۰۴) در پژوهشی کاربردی، بررسی نقش مربیان پرورشی در تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بررسی کرد. نتایج این مطالعه نشان داد که فعالیت‌های پرورشی، از منظر مجریان آن، نقشی معنادار در تربیت دینی دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. فلاحتی و فقیهی (۱۴۰۴) نیز در پژوهشی همبستگی، به رابطه مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های پرورشی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تربیت دینی پرداخت

و نشان داد که مشارکت هدفمند در این فعالیت‌ها می‌تواند به‌طور هم‌زمان موجب تقویت ابعاد اجتماعی، دینی و اخلاقی دانش‌آموزان شود.

در حوزه نماز، پژوهش پارسا (۱۴۰۴) با استفاده از تحلیل محتوای کیفی، راهکارهای افزایش گرایش نوجوانان به نماز را در سطوح خانواده، مدرسه، مسجد، رسانه و دولت بررسی کرد. نتایج این پژوهش نشان داد که خانواده و معلمان، به‌ویژه در مقطع ابتدایی، نقشی کلیدی در شکل‌گیری نگرش مثبت نسبت به نماز دارند و توجه به نماز در برنامه‌های درسی و فعالیت‌های مدرسه می‌تواند تأثیر بسزایی در درونی‌سازی این فریضه داشته باشد. در زمینه حجاب نیز، پژوهش‌های متعددی انجام شده است؛ اما بخش عمده آن‌ها با رویکردهای اسنادی، فقهی، دینی و تاریخی به موضوع پرداخته‌اند. با این حال، برخی پژوهش‌های کیفی به نگرش و تجربه زیسته دانش‌آموزان توجه داشته‌اند. علیاری ملکی و همکاران (۱۴۰۲) با رویکرد پدیدارشناختی به بررسی مشوق‌ها و موانع رعایت حجاب از نگاه دختران مقطع ابتدایی پرداختند و نشان دادند که عوامل اعتقادی، الگویی، هیجانی و آگاهی اجتماعی از یکسو، و ضعف انگیزشی، تهدیدات خانوادگی-اجتماعی و فضای مجازی از سوی دیگر، در نگرش دانش‌آموزان نسبت به حجاب نقش اساسی دارند. ناظمیان (۱۳۹۹) نیز در پژوهشی داده‌بنیاد، مفهوم‌سازی حجاب در میان نوجوانان دختر را متأثر از خانواده، محیط اجتماعی، فضای مجازی و متولیان آموزشی دانست و بر نوسان معانی حجاب از اجبار تا انتخاب آزادانه تأکید کرد.

مرور ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که آموزش اخلاقی و دینی به‌عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی نظام‌های آموزشی مورد توجه قرار گرفته است. با این حال، نوع رویکردها، روش‌ها و تمرکز مطالعات تفاوت‌های معناداری با یکدیگر دارند و همچنان خلأهایی اساسی در این حوزه مشاهده می‌شود. مجموع یافته‌های پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد بیشتر مطالعات انجام‌شده بر طراحی الگوهای تربیتی مبتنی بر تحلیل اسناد بالادستی و یا تبیین فرایندهای تربیت اخلاقی یا دینی متمرکز بوده و یا بعضاً برخی پژوهش‌ها دیدگاه دانش‌آموزان را در این حوزه مورد توجه قرار داده‌اند و تاکنون پژوهشی که به‌طور نظام‌مند و با رویکردی کیفی به واکاوی عمیق دیدگاه‌ها، تجارب و راهبردهای مربیان پرورشی به‌عنوان کنشگران اصلی میدانی در حوزه نماز و حجاب بپردازد، انجام نشده است.

از این رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر، فقدان شناخت عمیق و نظام‌مند از آسیب‌ها،

چالش‌ها و راهبردهای اثربخش از منظر مربیان پرورشی در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های مرتبط با نماز و حجاب در دوره دوم ابتدایی است. پرسش اساسی آن است که در فرایند اجرا و برنامه‌ریزی فعالیت‌های پرورشی مرتبط با مفاهیم نماز و حجاب از دیدگاه مسئولان پرورشی چه مشکلاتی وجود دارد و با چه موانعی مواجه هستند؟ مربیان پرورشی برای بهبود وضعیت موجود چه راهبردهایی را به کار می‌گیرند؟ و این راهبردها چه پیامدهایی برای ارتقای کیفیت تربیت دینی به همراه داشته است؟ پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند ضمن ارائه تصویری واقع‌نگرانه از وضعیت موجود، زمینه را برای طراحی برنامه‌های پرورشی مشارکتی، بومی‌شده و متناسب با نیازهای واقعی مربیان و دانش‌آموزان فراهم آورد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی مرتبط با نماز و حجاب از دیدگاه مربیان پرورشی دوره دوم ابتدایی انجام شده و در چهارچوب پارادایم کیفی قرار دارد. رویکرد کیفی با تأکید بر درک عمیق معانی، تجربه‌های زیسته و تفسیر ذهنی کنشگران در بستر واقعی و فرهنگی، امکان شناخت دقیق‌تر باورها، احساسات و ادراکات افراد را فراهم می‌کند. روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر اجرا داده بنیاد است و بر مطالعه تجربه زیسته مربیان و دانش‌آموزان در زمینه فعالیت‌های پرورشی دینی تمرکز دارد. این روش به پژوهشگر کمک می‌کند تا از سطح توصیف‌های ظاهری فراتر رفته و به لایه‌های عمیق‌تر معنا در موضوعات تربیتی و دینی دست یابد.

جامعه مورد مطالعه در پژوهش، شامل مربیان پرورشی زن مدارس دولتی دخترانه شهر تهران در دوره دوم ابتدایی است. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و گلوله‌برفی انجام شد و گردآوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. براین اساس نمونه‌های این پژوهش را ۱۴ مربی پرورشی تشکیل داده است.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود. داده‌های حاصل با استفاده از کدگذاری سه‌مرحله‌ای (باز، محوری و انتخابی) و رویکرد تفسیری - استقرایی تحلیل گردید و در نهایت، مفاهیم و راهکارهای تجویزی از دل تجربه‌ها و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان استخراج شد. این پژوهش با حضور افرادی انجام شد که دارای سابقه فعالیت پرورشی در مدارس دولتی و اشتغال مرتبط بودند و آمادگی خود را برای مشارکت

داوطلبانه و ارائه پاسخ‌های صادقانه اعلام کردند. نمونه‌گیری با رویکرد هدفمند انجام گرفت تا با رسیدن به اشباع نظری، از حضور خبرگان و افراد باتجربه در موضوع اطمینان حاصل شود. جهت استخراج داده‌ها، از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بهره گرفته شد که از طریق پرسش‌های کاوشگرانه، امکان فراتر رفتن از چهارچوب‌های اولیه و بررسی مسیرهای نوظهور را فراهم می‌آورد. محورهای مورد بررسی در گفتگوها شامل شرح تجربیات، چالش‌های اساسی، روش‌های نوآورانه، راهبردهای مواجهه و ضرورت‌های بهبود شرایط بود. تمامی مصاحبه‌ها در فضایی خصوصی و امن، به صورت انفرادی و با مدت ۴۵ تا ۶۰ دقیقه انجام و با کسب اجازه شرکت‌کنندگان، ضبط گردید.

جدول شماره ۱: اطلاعات مربیان پرورشی مورد مصاحبه

کد شرکت‌کننده	جنسیت	سمت شغلی	مقطع
۱	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۲	زن	مربی پرورشی	اول تا چهارم ابتدایی
۳	زن	مربی پرورشی	دوره دوم ابتدایی
۴	زن	مربی پرورشی	دوره دوم ابتدایی
۵	زن	مربی پرورشی	دوره اول ابتدایی
۶	زن	مربی پرورشی	دوره دوم ابتدایی
۷	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۸	زن	مربی پرورشی	دوره دوم ابتدایی
۹	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی (شاهد)
۱۰	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۱۱	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۱۲	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۱۳	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی
۱۴	زن	مربی پرورشی	دوره اول و دوم ابتدایی

به منظور تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، از روش تحلیل داده‌بنیاد (Strauss & Corbin, 1990) شامل سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد. در این پژوهش، تعداد ۱۴ نفر از مسئولان پرورشی به‌عنوان مشارکت‌کنندگان اصلی مورد مصاحبه قرار گرفتند.

در مرحله کدگذاری باز، متن مصاحبه‌ها به صورت جمله‌به‌جمله و مفهوم‌به‌مفهوم مورد بررسی دقیق قرار گرفت و مفاهیم کلیدی استخراج گردید. سپس در مرحله کدگذاری محوری، با جمع مقوله‌های حاصل از مرحله پیشین، مفاهیم اصلی شناسایی شدند. در این مرحله، ضمن در نظر گرفتن مقوله‌های محوری در مرکز فرایند تحلیل، شرایط علی، مقوله‌های زمینه‌ای، راهبردها و پیامدهای مربوط به آسیب‌شناسی فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی مرتبط با مفهوم حجاب و نماز از دیدگاه مسئولان پرورشی دوره دوم ابتدایی مدارس دخترانه دولتی تهران، تبیین شد. در نهایت، در مرحله کدگذاری انتخابی، پژوهشگر با برقراری ارتباط نظام‌مند میان مقوله‌های مستخرج از الگوی کدگذاری محوری، به تدوین مدل/نظریه نهایی پژوهش پرداخت (بازرگان، ۱۳۹۷).

به‌منظور ارتقای دقت و اعتباربخشی به یافته‌ها، داده‌ها و کدهای به‌دست آمده به مصاحبه‌شوندگان نشان و تأیید آن‌ها (بازخورد به مصاحبه‌شوندگان) کسب گردید. در ادامه یافته‌های پژوهش، توسط متخصصان حوزه امور پرورشی بررسی شد.

یافته‌های پژوهش

به‌منظور بررسی وضعیت موجود، داده‌های کیفی از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۴ نفر از مسئولان پرورشی جمع‌آوری شد. داده‌های به‌دست‌آمده با بهره‌گیری از فرایند کدگذاری تحلیل شدند. بدین‌ترتیب، در مرحله کدگذاری باز، مفاهیم اولیه از متن مصاحبه‌ها استخراج و بر اساس وجوه اشتراک و افتراق، در قالب کدهای باز، انتخابی و محوری طبقه‌بندی شدند. در انتها ۲۳ کدگذاری محوری، ۴ مقوله انتخابی (عوامل زمینه‌ساز، علی، راهبردها و) و ۱۲۶ کد باز تبیین شد.

۱- عوامل زمینه‌ساز

عوامل زمینه‌ساز آسیب به مجموعه شرایط، بسترها و ساختارهایی اطلاق می‌شود که در صورت ناکارآمدی یا ضعف، می‌توانند فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی را با چالش‌های اساسی مواجه سازند. این عوامل معمولاً در لایه‌های زیرین نظام آموزشی

قرار دارند و اگرچه ممکن است به‌طور مستقیم در سطح اجرا مشاهده نشوند؛ اما تأثیر عمیق و تعیین‌کننده‌ای بر کیفیت، اثربخشی و پایداری فعالیت‌های پرورشی دارند. تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که این عوامل در چهار مقوله محوری آسیب‌های ساختاری و زیرساختی، آسیب‌های محتوایی و روش‌شناختی، آسیب‌های مدیریتی و آسیب‌های فناوری، ارتباطات و فضای مجازی قابل تبیین هستند

کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۱	تعطیلی‌های مکرر و کمبود امکانات	آسیب‌های ساختاری و زیرساختی	عوامل زمینه‌ساز آسیب در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی
۲	عدم تناسب برنامه‌ها با مقطع سنی دانش‌آموزان در دوره اول و دوم ابتدایی		
۴	عدم توجه به محدودیت‌های زمانی		
۱۲	عدم توجه به شرایط متنوع مدارس		
۵ و ۳	عدم تنوع و عمق کم برنامه‌ها	آسیب‌های محتوایی و روان‌شناختی	
۷	عدم تعادل در برنامه‌های نماز و حجاب		
۷ و ۱۳	عدم رعایت مسائل روانشناختی و استفاده از روانشناس کودک		
۱	جلسات محدود	آسیب‌های مدیریتی	
۹	فقدان راهکار عملیاتی در برنامه‌ها		
۲-۴	عدم هماهنگی کافی		
۲	عدم توجه به نقش فضای مجازی	آسیب‌های فناوری و ارتباطات	
۳	عدم استفاده صحیح از فضای مجازی		

➤ آسیب‌های ساختاری و زیرساختی

آسیب‌های ساختاری و زیرساختی ناظر بر نارسایی‌هایی است که در بستر سازمانی و اجرایی مدارس و نظام آموزش و پرورش وجود دارد. ازجمله مهم‌ترین این موارد می‌توان به کمبود نیروی انسانی متخصص در حوزه پرورشی، تراکم وظایف مربیان، نبود جایگاه سازمانی تثبیت‌شده برای فعالیت‌های تربیتی و کمبود امکانات فیزیکی مناسب اشاره کرد.

در بسیاری از موارد، فعالیت‌های پرورشی در اولویت دوم پس از برنامه‌های آموزشی قرار می‌گیرند و همین امر سبب می‌شود زمان، فضا و منابع کافی به آن اختصاص نیابد. افزون‌براین، محدودیت اعتبارات، نبود تجهیزات مناسب، فقدان فضاهای فرهنگی و تربیتی استاندارد و نیز وابستگی برنامه‌ها به مناسبت‌های تقویمی، موجب می‌شود فعالیت‌های پرورشی بیشتر به شکل مقطعی و مناسبتی اجرا شوند و از انسجام و تداوم لازم برخوردار نباشند. در چنین شرایطی، فرایند برنامه‌ریزی نیز بیشتر واکنشی و کوتاه‌مدت بوده و کمتر مبتنی بر نیازسنجی دقیق و برنامه‌ریزی راهبردی است. برای نمونه خلاصه روایت‌های استخراج شده از مربیان پرورشی گویای آسیب‌هایی در این حوزه است:

مصاحبه‌کننده ۱: «بیشتر بچه‌ها از این که موقع جشن یا مراسم‌های تکراری باید در آفتاب یا سرما باشند یا در نمازخانه کوچک بدون بلندگو و امکانات دیگر باشند ناراحت هستند و تمایل به شرکت ندارند»

مصاحبه‌کننده ۱: «وقتی تعصیلات زیاد می‌شود ما باید مراسم‌ها را فشرده بگیریم و معلم‌ها همچون درسشون عقب می‌افتند همکاری نمی‌کنند و اگر هم بکنند مراسم‌ها بسیار سطحی و با سرعت انجام می‌شود که اثری هم ندارد ...»

مصاحبه‌کننده ۲: «برنامه‌هایی که به ما ابلاغ می‌شود بسیار کلی و تکراری است یعنی برای هر مقطع یا دوره تحصیلی توجه به سن بچه‌ها متناسب سازی نشده و از تصاویری استفاده میشه که در نوجوانی من هم استفاده می‌شد ...»

مصاحبه‌کننده ۴: «روزهایی که مناسبت دارند در تقویم زیاد است و اداره، ابلاغیه‌های زیادی برای ما می‌فرستد و اصرار دارد همه انجام شود برای همین ما مجبوری مراسم‌ها را کوتاه، سطحی و بدون تأثیر بگیریم و عکس را برای اداره ارسال کنیم ...»

مصاحبه‌کننده ۱۲: «مدرسه‌ها از نظر امکانات متفاوت هستند الان مدرسه یا نمازخانه متروکه بود من خودم با کمک کادر درستش کردیم؛ اما محیطش مناسب برنامه‌هایی که اداره می‌خواهد نیست، مثلاً یک مدرسه‌ای سایبان ندارد بچه‌ها در برف و آفتاب می‌ایستند...».

۲. آسیب‌های محتوایی و روش‌شناختی

آسیب‌های محتوایی و روش‌شناختی به ضعف در طراحی محتوا و انتخاب شیوه‌های اجرایی بازمی‌گردد. در برخی موارد، محتوای فعالیت‌های پرورشی با نیازهای رشدی،

علاق و اقتضائات سنی دانش‌آموزان تناسب کافی ندارد و بیشتر بر انتقال مفاهیم به صورت مستقیم و دستوری تأکید می‌شود. این امر سبب می‌شود دانش‌آموزان نقش فعال و مشارکت‌جویانه در فرایند یادگیری و تربیت نداشته باشند و فعالیت‌ها برای آنان جذابیت و کارآمدی لازم را ایجاد نکند.

همچنین، تکراری بودن برنامه‌ها، استفاده از روش‌های سنتی و کم‌تحرك، نبود خلاقیت در طراحی فعالیت‌ها و فقدان ارزشیابی کیفی و مستمر، از دیگر جلوه‌های این نوع آسیب است. در نتیجه، اهداف تربیتی به صورت عمیق درونی‌سازی نمی‌شود و فعالیت‌ها بیشتر به انجام یک تکلیف اداری شباهت پیدا می‌کند تا یک فرایند تربیتی اثرگذار. متن مصاحبه مربیان پرورشی به شرح زیر است:

مصاحبه‌کننده ۷: «برنامه‌های اداره اصلاً تعادل ندارد مثلاً درباره نماز خیلی مراسم و فعالیت برای ما می‌فرستند که البته تکراری هستند ولی برای حجاب چی؟ هیچی. بسیار کم فعالیت یا مراسم هست. این دو تا موضوع خیلی به هم مرتبط هستند...»

مصاحبه‌کننده ۱۳: «برنامه‌ها اصلاً تناسب با سن یا ویژگی دانش‌آموزان هر پایه ندارد مثلاً نقاشی و رنگ آمیزی برای دانش‌آموزان دوره دوم کسل‌کننده است. چرا از روان‌شناسان یا متخصصان بازی در اداره استفاده نمیشه؟...»

مصاحبه‌کننده ۵: «برنامه‌ها قدیمی هستند و چندساله که برنامه‌ها تغییر نکرده ... قبلاً یک گروه جهادی برای بچه‌ها کلاس‌های چند مرحله‌ای گذاشت که خیلی عالی بود ولی ادامه نداشت ... برنامه‌ها که در یک جلسه انجام بشه که در ذهن بچه‌ها نهادینه نمیشه».

➤ آسیب‌های مدیریتی

آسیب‌های مدیریتی به چالش‌هایی اشاره دارد که در سطح سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی کلان، هماهنگی سازمانی و نظارت مشاهده می‌شود. نبود انسجام میان بخش‌های مختلف مدرسه، تغییرات مکرر بخشنامه‌ها، نگاه مقطعی به فعالیت‌های پرورشی و فقدان نظام ارزیابی کارآمد، موجب می‌شود اجرای برنامه‌ها با نوسان و بی‌ثباتی همراه باشد.

از سوی دیگر، کم‌توجهی برخی مدیران به جایگاه فعالیت‌های تربیتی، اولویت دادن افراطی به نتایج آموزشی و آزمون‌محور بودن نظام ارزیابی مدارس، سبب کاهش انگیزه مربیان پرورشی و محدود شدن دامنه خلاقیت آنان می‌شود. نبود حمایت‌های حرفه‌ای، آموزش‌های ضمن خدمت متناسب و مشارکت ندادن مجریان در تصمیم‌گیری‌ها نیز از جمله

عواملی است که کارآمدی فرایند اجرا را تضعیف می‌کند.

مصاحبه‌کننده ۱: «در سال‌های گذشته بعضی در برنامه‌ها را تعدادی از جوانان داوطلب در طی یک هفته و در مرحله‌های مختلف انجام می‌دادند و بچه‌ها منتظر بودند ببینند مرحله بعدی چیه و هم باعث می‌شد که بچه‌ها کنجکاو بشوند و هم باعث می‌شد درون بچه‌ها نهادینه بشه؛ اما اکثر برنامه‌ها به خاطر هزینه و ... در یک مرحله و بسیار سطحی و الکی برگزار میشه»

مصاحبه‌کننده ۹: «برنامه و فعالیت‌هایی که آموزش و پرورش به ما میده فقط یک‌سری برنامه همیشگی و تکراریه که راهکارهای جدید و عملیاتی در اون نیست یعنی واقعاً به ما یک راهکار انجام فعالیت‌ها به صورت عملی و جذاب نمیده فقط یک عنوان هستش»

مصاحبه‌کننده ۲: «بعضی اوقات که ما باید فعالیتی انجام بدهیم مدیر، معاونان، معلمان و دیگر اعضای کادر، هماهنگی و برنامه‌ریزی مناسبی را با ما ندارند و ما در انجام فعالیت‌ها هیچ موقع در اولویت مدرسه نیستیم ...»

مصاحبه‌کننده ۴: «آموزش و پرورش در هفته‌هایی که مناسبت زیاد داریم بدون برنامه‌ریزی و هماهنگی تعداد زیادی بخشنامه به ما می‌دهد و مدیر هم برای بالا بردن مدرسه خود ما را مجبور می‌کند تا سریع این فعالیت‌ها را بدون برنامه‌ریزی و هماهنگی برای تدارک وسایل، دقت به تأثیر روی دانش‌آموزان و ... آن‌ها را انجام دهیم که اکثر اوقات به جای یک فعالیت مناسب و اثرگذار، یک مراسم بی‌برنامه و ریخت و پاش میشه ...»

➤ آسیب‌های فناوری، ارتباطات و فضای مجازی

گسترش فناوری‌های نوین و حضور پررنگ فضای مجازی در زندگی دانش‌آموزان، بستر تازه‌ای را پیش‌روی نظام تربیتی قرار داده است که در صورت مدیریت نادرست، می‌تواند به عامل آسیب‌زا تبدیل شود. نبود سواد رسانه‌ای کافی در میان دانش‌آموزان و حتی برخی مجریان، عدم تولید محتوای تربیتی متناسب با فضای دیجیتال و فاصله گرفتن برنامه‌های پرورشی از زیست‌جهان رسانه‌ای نسل جدید، از جمله چالش‌های این حوزه است.

همچنین، تأثیرپذیری دانش‌آموزان از الگوهای فرهنگی متنوع و گاه متعارض در فضای مجازی، می‌تواند موجب دوگانگی ارزشی و کاهش اثرگذاری پیام‌های تربیتی مدرسه شود. از سوی دیگر، عدم بهره‌گیری هدفمند از ظرفیت‌های فناوری در طراحی فعالیت‌های پرورشی، باعث می‌شود این حوزه به جای تبدیل شدن به فرصت، به تهدیدی برای تحقق اهداف تربیتی بدل گردد.

درمجموع، این چهار مقوله محوری نشان می‌دهد که آسیب‌های فرایند برنامه‌ریزی و اجرای

فعالیت‌های پرورشی صرفاً ناشی از ضعف فردی مجریان نیست، بلکه ریشه در ساختارها، سیاست‌ها، محتوا و تحولات محیطی دارد. ازاین‌رو، اصلاح این وضعیت مستلزم رویکردی جامع، چندسطحی و مبتنی بر بازنگری در سیاست‌ها و سازوکارهای اجرایی است. مصاحبه‌کننده ۲: «بچه‌ها الان بچه‌های نسل اینترنت و هوش مجازی و اینا هستند؛ اما ما اصلاً در تولید محتوا، خبررسانی‌ها، تبلیغ و... از فضای مجازی چه داخلی چه خارجی استفاده‌ای نداریم و انگار نه انگار نسل جلو رفته و این بچه‌ها بیشتر تایم خودشون رو در این فضای می‌گذرانند. ما برای آشنایی بچه‌ها با مفاهیم دینی باید این مفاهیم را ریزریز در فضایی ببریم که بچه‌ها مداوم در اون فضا هستند ...» مصاحبه‌کننده ۳: «مدرسه ما کانالش فقط برای اطلاعیه‌هاست و استفاده دیگه‌ای نداره در صورتی‌که میشه مثلاً محتوایی که بچه‌ها درست کرده‌اند را در این کانال گذاشت و به تعداد لایک آن‌ها به آن‌ها جایزه داد ولی ما فقط برای اطلاع امور درسی به والدین ازش استفاده می‌کنیم ...».

۲- عوامل علی آسیب‌های فعالیت‌های پرورشی

عوامل علی آسیب‌ها به مجموعه شرایط و متغیرهایی اطلاق می‌شود که به‌صورت مستقیم در شکل‌گیری و تشدید آسیب‌ها در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی نقش دارند. این عوامل، برخلاف عوامل زمینه‌ساز که بیشتر بستر و ساختار را فراهم می‌کنند، نقش علی و تعیین‌کننده در ایجاد اختلال دارند و در صورت عدم مدیریت صحیح، می‌توانند کیفیت فعالیت‌های تربیتی را به‌طور جدی کاهش دهند. تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین عوامل علی آسیب‌ها در سه مقوله محوری آسیب‌های منابع انسانی، آسیب در ارتباط با خانواده و آسیب‌های آموزشی و تربیتی قابل دسته‌بندی است.

کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۶	کمبود نیروی انسانی آموزش‌دیده	آسیب‌های منابع انسانی	عوامل علی آسیب در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی
۱۱	کمبود نیروی متخصص		
۷	عدم همکاری والدین	آسیب‌های ارتباط با خانواده	
۴	عدم ارتباط با والدین		
۴	عدم آگاه‌سازی عدم تمایل و رضایت والدین به همکاری و یادگیری مفاهیم مذهبی		

کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۷	اولویت‌های متفاوت والدین	آسیب‌های آموزشی و تربیتی	
۷	مشکل عدم همکاری خانواده		
۷	پرسش‌های چالشی دانش‌آموزان		
۴	مقاومت برخی دانش‌آموزان		

➤ آسیب‌های منابع انسانی

منابع انسانی به‌عنوان مهم‌ترین رکن اجرای فعالیت‌های پرورشی، نقشی اساسی در کیفیت برنامه‌ها ایفا می‌کنند. کمبود نیروی متخصص و آموزش‌دیده در حوزه پرورشی، یکی از مهم‌ترین عوامل علیّ بروز آسیب در این فرایند است. در بسیاری از موارد، مسئولیت اجرای فعالیت‌های تربیتی به افرادی واگذار می‌شود که آموزش تخصصی کافی در زمینه تربیت، روان‌شناسی رشد، روش‌های اقناعی و پاسخ‌گویی به شبهات ندارند.

همچنین، نبود علاقه و انگیزه در برخی مجریان نسبت به حوزه پرورشی، انتخاب غیرتخصصی نیروها و جابه‌جایی‌های مکرر نیروی انسانی، موجب کاهش انسجام و استمرار برنامه‌ها می‌شود. هنگامی که مجری از دانش، مهارت و باور عمیق نسبت به اهداف تربیتی برخوردار نباشد، فعالیت‌ها حالت صوری و کلیشه‌ای پیدا کرده و تأثیرگذاری آن‌ها به حداقل می‌رسد. از سوی دیگر، فقدان دوره‌های توانمندسازی مستمر و آموزش‌های به‌روز، توان پاسخ‌گویی مربیان به نیازهای متغیر نسل جدید را کاهش می‌دهد و زمینه بروز چالش‌های جدی در اجرا را فراهم می‌سازد.

مصاحبه‌کننده ۶: «معمولاً برای فعالیت‌های پرورشی در مدارس، از معلم‌هایی استفاده می‌کنند که هیچ ارتباطی بین رشته تحصیلی آن‌ها با فعالیت کاریشان نیست و یا نیروهای کمی برای فعالیت‌های پرورشی در نظر گرفته شده به‌طورکلی مدارس گاهی برای فعالیت‌های پرورشی از افرادی که مربی پرورشی نیستند استفاده می‌کنند».

مصاحبه‌کننده ۱۱: «فعالیت‌های پرورشی از اونجایی که باید کم‌کم انجام بشن تا در بچه نهادینه بشه و تعدادشون هم خیلی زیاده. یک معلم پرورشی برای یک مدرسه واقعاً به اندازه نیست، یعنی کمبود نیرو داریم و فعالیت‌های پرورشی هم تعدادشون خیلی زیاد و تنوعشون میتونه زیاد باشه (البته که آموزش پرورش تنوع خیلی زیادی به این برنامه‌ها نداده و معمولاً خود معلم‌ها به این برنامه‌ها می‌دهند) ولی ما در کل کمبود نیروی متخصصی داریم که هم به روان‌شناسی بچه‌ها و هم به امور پرورشی آشنا باشه و بتونه این فعالیت‌ها رو با توجه به دوره اول یا دوره دوم بودنشون انجام بده و تخصص اینکه بچه‌های دوره اول چجوری

هستن و بچه‌های دوره دوم چجوری هستن این تخصص رو ندارند و باعث میشه که ما فعالیت‌ها رو، همه رو به یک صورت انجام بدیم اکثر اوقات که اصلاً برای بچه‌ها جذابیتی نخواهد داشت». مصاحبه‌کننده ۴: «در بعضی از مدارس برای انجام فعالیت پرورشی از والدین کمک گرفته میشه؛ اما در مدرسه‌ی ما تا حد ممکن ارتباط با والدین در این موارد قطع هستش و فقط ارتباط‌رسانی آموزشی در کانال مدرسه هست. ترجیح بر این هست که فعالیت‌های پرورشی (فقط فعالیت‌های مربوط به ملیت انجام بشه) به قسمت‌های مذهبی وارد نشیم؛ البته مدیر ما خودش به این موارد بسیار معتقد هستش ولی خب تا حد ممکن سعی می‌کنیم که ارتباط رسانی به والدین فقط آموزشی باشه».

➤ آسیب در ارتباط با خانواده

خانواده به‌عنوان یکی از ارکان اصلی تربیت، نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت یا ناکامی برنامه‌های پرورشی مدرسه دارد. عدم همکاری برخی خانواده‌ها با مدرسه، تفاوت اولویت‌های تربیتی والدین با اهداف رسمی آموزش و پرورش و کاهش مشارکت آنان در فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی، از جمله عوامل علیّ مهم در بروز آسیب به‌شمار می‌رود. در برخی موارد، والدین نگاه متفاوتی نسبت به آموزش مفاهیم دینی و تربیتی دارند یا حساسیت‌هایی نسبت به شیوه طرح این مفاهیم نشان می‌دهند. این امر ممکن است به شکل عدم رضایت، مقاومت پنهان یا کاهش همراهی با برنامه‌های مدرسه بروز یابد. همچنین، اشتغال گسترده والدین، کمبود زمان برای تعامل با فرزندان و ضعف مهارت‌های تربیتی در برخی خانواده‌ها، موجب می‌شود پیام‌های تربیتی مدرسه در محیط خانه تقویت نشود و نوعی دوگانگی تربیتی برای دانش‌آموز شکل گیرد. این ناهم‌سویی میان خانه و مدرسه می‌تواند اثربخشی فعالیت‌های پرورشی را به‌طور محسوسی کاهش دهد.

مصاحبه‌کننده ۷: «علاوه بر اینکه در این برنامه‌ها با ما همکار نمیکنن گاهی اوقات شده (من خودم هم این تجربه رو داشتم) مادرها اومدن اینجا دعوا راه انداختن و گفتن که ما اصلاً نمیخوایم بچه‌هامون در فعالیت‌های مذهبی شرکت کنن. چرا بچه‌های ما باید بشینن و گریه کنن؟ یا اینکه مجبور باشن توی آفتاب بیاستن تا شما یک مراسم براشون بگیرید. ما اصلاً نمیخوایم فعالیت‌های پرورشی و خصوصاً مذهبی برای بچه‌ها انجام بشه. ما حتی مجبور شدیم از نیروهای انتظامی هم استفاده بکنیم. مدیر هم برای اینکه این دعوا بالا نگیره و دانش‌آموزانش مجدد ثبت‌نام کنن، تا حدی حرف والدین رو قبول کرده و ما رو در این مورد محدودتر کرد. والدین یا علاقه‌ای به فعالیت‌های پرورشی ندارند یا گاهی اوقات مانع انجام فعالیت‌های پرورشی ما می‌شوند». مصاحبه‌کننده ۷: «والدین اولویت‌های متفاوتی دارن در اکثر مواقع والدین اون امور آموزشی رو بر

پرورشی ترجیح میدن. یعنی اینکه اگر زمان کم بود یا در اکثر مواقع به مدیر این پیشنهاد رو میدن یا اون رو تحت فشار قرار میدن که فعالیت‌های آموزشی بیشتر باشن تا پرورشی یعنی کلاس‌های فوق برنامه آموزشی و اینکه تایم کلاس‌ها بیشتر بشه و تا حد ممکن از فعالیت‌های پرورشی زده بشه و به فعالیت‌های آموزشی داده بشه. همونجوری که قبلاً هم گفتم بیشتر دوست دارن که فعالیت‌های پرورشی برای بچه‌ها انجام نشه و اعتقاد دارن که بچه‌ها نیازی به اون فعالیت‌های مذهبی ندارن خصوصاً فعالیت‌های پرورشی قسمت مذهبی رو بیشتر باهاش مخالف هستن».

➤ آسیب‌های آموزشی و تربیتی

برخی آسیب‌ها ریشه در تعامل مستقیم میان مربی و دانش‌آموز دارند. طرح پرسش‌های چالشی از سوی دانش‌آموزان که ناشی از کنجکاوی، دسترسی به منابع متنوع اطلاعاتی و تغییر نگرش نسل جدید است، در صورت نبود آمادگی علمی و مهارتی مربیان می‌تواند به چالش تبدیل شود. چنانچه پاسخ‌ها سطحی، غیرمستدل یا غیرمتناسب با سطح فهم دانش‌آموز ارائه شود، نه تنها ابهام برطرف نمی‌شود بلکه ممکن است موجب تقویت تردید یا بی‌اعتمادی گردد.

از سوی دیگر، مقاومت برخی دانش‌آموزان در برابر یادگیری مفاهیم تربیتی، به‌ویژه زمانی که شیوه ارائه غیرجذاب یا دستوری باشد، یکی دیگر از عوامل علی آسیب است. تحمیل مفاهیم بدون ایجاد زمینه اقناعی و مشارکتی، می‌تواند واکنش منفی یا بی‌تفاوتی ایجاد کند. علاوه بر این، عدم تناسب پاسخ‌ها با شرایط سنی و ذهنی دانش‌آموزان، استفاده از ادبیات پیچیده یا عدم توجه به تفاوت‌های فردی، فرایند درونی‌سازی ارزش‌ها را با اختلال مواجه می‌سازد.

درمجموع، عوامل علی آسیب‌ها نشان می‌دهد که چالش‌های موجود در فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی، تا حد زیادی به کیفیت نیروی انسانی، سطح تعامل خانه و مدرسه و شیوه مواجهه تربیتی با دانش‌آموزان وابسته است؛ بنابراین، هرگونه اصلاح و بهبود در این حوزه، مستلزم توجه هم‌زمان به توانمندسازی منابع انسانی، تقویت مشارکت خانواده‌ها و بازنگری در شیوه‌های آموزشی و تربیتی خواهد بود.

مصاحبه‌کننده ۷: «گاهی اوقات بچه‌ها پرسش‌های چالشی می‌پرسن که به دلایل مختلف مثل: کمبود وقت یا به خاطر اینکه سوال‌هاشون نیاز به توضیح زیادی داره یا بچه‌های دیگه خسته میشن و مربی این سوال‌ها رو بی‌جواب می‌گذارد و خب برای بچه‌ها این موضوع این جور به نظر میاد که این جواب ما سوالمون خیلی سوال عالی بوده و جواب نداره پس نتونستن ما رو قانع کنن پس ما

به این چیزی که اون‌ها می‌گن اعتقادی نداریم. سؤال‌های چالشی بچه‌ها باید به صورت کامل توضیح داده بشه ولی همونطور که گفتیم به خاطر کمبود وقت به خاطر بی‌علاقه بقیه بچه‌ها یا اینکه متخصص نبودن مربی و.... این سؤال‌های چالشی بچه‌ها بی‌جواب می‌مونه. از طرفی هم بعضی از سؤال‌ها واقعاً اون در حد درک و فهم بچه‌ها نیست و اکثر از سؤال‌های خانواده هستن که بچه‌ها تلقین شده و بچه‌ها میان اون سؤال‌ها رو می‌پرسند. پس ما هر چقدر هم که بخوایم توضیح بدیم در حد مثلاً فهم اون بچه‌ها نیستش».

مصاحبه‌کننده ۴: «تعدادی از بچه‌ها بخاطر اون پیش زمینه ای که از خانواده دیدن یا بخاطر اون تضادی که بین خانواده با مدرسه یا جامعه با مدرسه دیده ام. نسبت به یادگیری مفاهیم دینی از خودشون مقاومت بخرج می‌دهند بدون اینکه خودشون تجزیه تحلیل کرده باشن که آیا این مفهوم خوبه یا نه؟ فقط میخوان اون کاری که والدین انجام میدن رو تکرار بکنند و فعالیت‌های پرورشی انجام ندهند. علاوه بر اینکه خودشون رقبتی ندارند، بچه‌های با دیدن این بی‌رقبتی تحت تأثیر اون‌ها نخواهند فعالیت‌ها رو انجام بدهند و این بی رغبتی به گونه ای نیست که بشه با جایزه یا هدایا اینها رو تشویق کرد. اکثر مواقع یک حالت عناد و دشمنی با توجه به اون رفتارهای خانواده یک عناد و دشمنی با مفاهیم مذهبی از خودشون نشون میدن که باعث میشه خیلی جاها ما مجبور بشیم این افراد رو از فعالیت‌های پرورشی یا کنار بزنیم یا حضورشون در این فعالیت‌ها کمرنگ بکنیم»

۳- راهبردهای بهبود فرایند برنامه و اجرای فعالیت‌های پرورشی

راهبردهای بهبود، ناظر بر مجموعه اقدامات و تدابیری است که می‌تواند در جهت ارتقای کیفیت برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی به کار گرفته شود و آسیب‌های شناسایی شده را کاهش دهد. این راهبردها بر پایه تحلیل داده‌ها، در قالب چند مقوله محوری قابل تبیین است که هر یک بخشی از فرایند تربیتی را تقویت می‌کند. مهم‌ترین این مقولات شامل راهبردهای انگیزشی و تشویقی، راهبردهای آموزشی خلاقانه، راهبرد برنامه‌ریزی جامع، راهبردهای فناوری و ارتباطات، راهبرد تعامل با والدین، راهبرد برنامه‌ریزی زمانی، راهبرد ارتباط مستقیم با مدرسه، راهبردهای تداوم انگیزشی، آموزش تفریحی، راهبردهای تأثیرگذاری همسالان، راهبردهای تعهدآوری، الگوسازی عملی، هماهنگی کادر مدرسه و فضاسازی تربیتی است.

کد مشارکت‌کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۱۰-۷-۱۲-۵-۲-۶	سیستم تشویقی متنوع (امتیازدهی، کارت تشویق، نمره تشویقی، ستاره‌دهی، و...)	راهبردهای انگیزشی و تشویقی	راهبردهای بهبود فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی
	متمایزات عینی و مسئولیت‌دهی		
	پاداش‌های مستمر		
	تنوع در تشویق‌ها		
	تشویق دانش‌آموزان برتر		
	علاقه‌مندسازی طبیعی		
	نمایش الگوهای موفق		
	هدایای متنوع و جذاب		
	برنامه‌های مشارکتی دانش‌آموزان		
	مشارکت معلمان در آموزش		
	راهبردهای مشارکتی و همکاری	استفاده از شورای دانش‌آموزی	
		استفاده از بازی، نمایش و داستان	
		اجرای طرح مدرسه تا مسجد	
	راهبردهای آموزشی خلاق	ترکیب نماز با بازی و سرگرمی	
		خلاقیت در اجرای برنامه‌ها	
		استفاده از روحانیون توانمند	
		آموزش توسط افراد متخصص	
		استفاده از فیلم‌های آموزشی	
		مسابقات قرآنی	
		استفاده از تراکت‌های آموزشی	
		استفاده از قصه‌گویی	

کد مشارکت‌کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۱	برگزاری برنامه‌های متنوع		
۳	استفاده از استعدادهای دانش‌آموزان		
۸	برنامه‌های تشویقی و اردوها	راهنمایی برنامه‌ریزی جامع	
۳	برگزاری برنامه‌های مناسبی		
۶	نماز جماعت مستمر		
۱۰	حجاب به عنوان قانون دائمی		
۳	جلسات منظم با حضور شورای دانش‌آموزی		
۶	جلسات مستمر هفتگی و ماهانه		
۷	شورای معلمان برای تبادل نظر		
۱۱	جلسات هدفمند		
۹	تخصیص زمان کافی		
۸	استفاده از فیلم‌های مستند		
۲	استفاده محدود از فضای مجازی		
۸-۹	تولید محتوای محدود		
۹	تولید محتوا توسط دانش‌آموزان	راهنمایی فناوری و ارتباطات	
۹	استفاده از رادیو مدرسه		
۲	دعوت به اردو و کارگاه		
۳	مشارکت والدین در برنامه‌ها		
۴	همکاری کادر مدرسه و والدین داوطلب	راهنمایی تعامل با والدین	
۳	همکاری والدین		
۳	مشارکت والدین در تهیه هدایا		

کد مشارکت‌کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	
۸	استفاده از تجربیات والدین باحجاب			
۵	برگزاری کارگاه برای والدین			
۴	برگزاری مراسم مشترک مادر و دختر			
۱۰	ایجاد رابطه صمیمی			
۱-۵	ارتباط فردی با دانش‌آموزان			
۲	استفاده از متخصصان توانمند در ارتباط‌گیری با دانش‌آموزان			
۱۲	گفتگوی دوستانه	راهبردهای ارتباط مستقیم		
۷	ایجاد رابطه صمیمی			
۶	رفتار محترمانه			
۱	تشویق یادگیری تدریجی			
۲	اردوی تشویقی			
۳	دعوت رسمی برای آموزش	راهبردهای آموزش تدریجی		
۱۰	نظارت معلمان و مربیان			
۷	آموزش بدون سخت‌گیری			
۴	روش‌های دوستانه			
۱	آموزش تدریجی			
۱	تشکیل گروه‌های دینی			
۶	تشکیل گروه‌های فوق برنامه			
۲	اردوهای تشویقی	راهبردهای تأثیرگذاری همسالان		
۴	برنامه‌های گروهی			
۲-۳-۷-۹	تعهدنامه زبانی جهت عدم تکرار بی‌حجابی			
۳	عهدنامه رسمی			
۹	فرم انضباطی	راهبردهای		

کد مشارکت‌کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۷	تذکر تدریجی	تعهدآوری	
۱۱	اولویت رعایت توسط مسئولان و مریبان		
۱	فضاسازی شاد		
۴	برنامه‌های عروسی	راهبرد الگوسازی عملی	
۱	برگزاری در مسجد	راهبردهای فضاسازی	
۳	نمایشگاه توسط دانش‌آموزان		
۳	فضاسازی بصری و سرود		
۱۰	ترکیب بازی با آموزش		
۹	نیاز به نوسازی ابزارها		

➤ راهبردهای انگیزشی و تشویقی

ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان از مهم‌ترین پیش‌نیازهای موفقیت برنامه‌های پرورشی در خواندن نماز به صورت پایدار و رعایت حجاب است. استفاده از نظام تشویق متنوع همچون کارت‌های تشویقی، اعطای مسئولیت‌های تربیتی، ثبت ستاره‌های پیشرفت، امکان انتخاب جایزه توسط خود دانش‌آموز و برجسته‌سازی (بولد کردن) عملکردهای مثبت، می‌تواند احساس دیده‌شدن و ارزشمندی را در آنان تقویت کند.

همچنین مشارکت دادن دانش‌آموزان و حتی معلمان در شوراهای دانش‌آموزی برای انتخاب موضوع فعالیت‌ها یا ابداع روش‌های جدید اجرا، حس مالکیت نسبت به برنامه را افزایش می‌دهد. زمانی که دانش‌آموز خود را بخشی از طراحی برنامه بداند، میزان تعهد و مشارکت او به طور معناداری افزایش خواهد یافت. ترکیب آموزش با نشاط و تفریح، ازجمله اردوهای تربیتی، مسابقات فرهنگی، جشنواره‌های مدرسه‌ای و فعالیت‌های گروهی شاد، می‌تواند مفاهیم ارزشی را در فضایی غیررسمی و جذاب منتقل کند و مقاومت احتمالی دانش‌آموزان را کاهش دهد.

مصاحبه‌کننده ۱۲: «اگر دانش‌آموزان خانم‌هایی رو ببینن که خیلی موفق هستن و نماز و حجاب خودشون رو دارن و آدم‌های بسیار شریف موفق و نمونه‌ای هستن به‌طور طبیعی خودشون علاقه‌مند میشن که به سمت این افراد بروند و مثل اون‌ها لباس بپوشن و یا رفتار بکنن که این باعث علاقه‌مندسازی طبیعی بچه‌ها به نماز هم میشه حجاب می‌شه و ما اگر بتونیم برای نماز و حجاب یک سری دلایل طبیعی و علمی بیاریم. بچه‌ها با پذیرش اون دلایل علمی و طبیعی خودشون خودبه‌خود به سمت نماز و حجاب کشیده میشن مثلاً برای نماز، چاکراها مثال جالب است که بچه‌ها رو می‌تون علاقه‌مند کنه».

مصاحبه‌کننده ۳: «برای اینکه بچه‌ها به سمت نماز و حجاب برن باید الگوهای موفق که توی جامعه و یا دنیا وجود داره که نماز و حجاب خودشون رو رعایت می‌کنن و انجام می‌دهند رابه بچه‌ها بشناسانیم و بهشون نشون بدیم که الگوهای موفق جامعه نماز و حجاب خودشون رو حفظ کردن؛ مثلاً به زیبایی در کنار ورزش خودشون، حجابشون رو دارن یا در نمایشگاه علمی، در کناری سجاده پهن کردن و دارن نمازشون رو می‌خوانند. پس باید بچه‌ها با الگوهای موفق نماز حجاب که در زمینه‌های مختلف مثلاً ورزشی و اینها به جایگاهی رسیدن رو بهشون بشناسانیم و فقط جوری نباشه که بچه‌ها دنبال الگوهای خارجی و بازیگرهای مختلف خارجی برن و از اون‌ها بخوان تقلید بکنند».

مصاحبه‌کننده ۱۰: «ما برای تشویق بچه‌ها فکر کردیم و به این نتیجه رسیدیم که بچه باید اون تشویق رو با کاملاً حس کنه و اون لذتش رو حس بکنه و بچه‌های دیگه هم باید این حس که اون دانش‌آموز داره رو حس بکنن و تشویق بشن برای اینکه با فعالیت‌های پرورشی همراه باشن، سعی کردیم از امتیازاتی استفاده کنیم یا اینکه مسئولیت‌هایی به بچه‌ها بدیم که بچه‌های دیگه به‌صورت عینی اون رو هر روز حس بکنن و ببینن مثلاً یک سری مسئولیت مثلاً کمک مربی، کمک ناظم و اینها بهشون می‌دهیم و می‌گذاریم مسئولیت رو خودشون انتخاب کنن و کارتهایی براشون در نظر گرفتیم که این‌ها رو سر صف به عنوان تشویق بهشون می‌دیم و این کارتها نشون‌دهنده مسئولیت اونا چی هست. یا امتیازات به نحوی انتخاب کردیم که بچه‌های دیگه همین امتیازات رو مداوم ببینند و اون دانش‌آموز به جورایی مداوم دیده بشه».

➤ راهبردهای آموزشی خلاقانه

یکی از مؤثرترین شیوه‌های ارتقای فعالیت‌های پرورشی، بهره‌گیری از روش‌های خلاق و متناسب با زیست‌جهان دانش‌آموزان است. استفاده از بازی‌های هدفمند، قصه‌گویی، نمایش، اجرای طرح‌هایی نظیر «مدرسه تا مسجد»، آموزش همراه با سرگرمی، و بهره‌گیری از هنرهای نمایشی می‌تواند مفاهیم تربیتی را از حالت انتزاعی خارج کرده و به تجربه‌ای ملموس تبدیل کند.

همکاری با روحانیان جوان و توانمند، روان‌شناسان کودک، متخصصان بازی‌درمانی و استفاده از تراکت‌های آموزشی یا روایت‌های داستانی کوتاه نیز می‌تواند اثربخشی پیام‌های تربیتی را افزایش دهد. مشارکت دانش‌آموزان و معلمان در طراحی و اجرای این برنامه‌ها، خلاقیت جمعی مدرسه را فعال می‌کند و از کلیشه‌ای شدن فعالیت‌ها جلوگیری می‌نماید.

مصاحبه‌کننده ۳: «ما برای جذاب کردن فعالیت‌های پرورشی از شوراهای دانش‌آموزی هم استفاده می‌کنیم؛ مثلاً به اعضای شورای دانش‌آموزی می‌گیم یک صندوقی با خودشون به کلاس‌ها می‌برن و بچه‌ها پیشنهادات خودشون رو داخل این صندوق می‌ندازند و یا از بچه‌ها می‌خوایم که برن و با بچه‌های کلاس‌های مختلف صحبت بکنن و ازشون بخوان که مشکلات و ایراداتی که می‌بینند رو بنویسن و اون‌ها رو به شورای معلمان یا مدیر تحویل بدن».

مصاحبه‌کننده ۶: «معلم‌ها به‌صورت مداوم در شوراهای معلمان شرکت می‌کنند و در اون پیشنهادات خودشون رو با توجه به شناختی که از دانش‌آموزانشان دارند به مسئول به مربی پرورشی میدن که به نظر اون‌ها با توجه به خصوصیتی که بچه هاشون دارند چطوری میتونن فعالیت پرورشی رو جذاب بکنند».

مصاحبه‌کننده ۱۰: «وقتی فعالیت‌های پرورشی جذاب‌تر میشن که ما از افراد متخصص برای گروه‌های سنی متفاوت استفاده بکنیم یعنی فعالیت‌های پرورشی رو متناسب با سن و علایق و اقتضاعات سنی اون‌ها پیش ببریم. برای همین ما نیاز داریم هم برنامه‌ریزیمون با کمک افراد متخصص باشه و هم اجرای فعالیت‌های پرورشی علاوه بر مربی پرورشی با افراد متخصص مختلف که مثلاً توی استفاده از بازی و نمایش و داستان در فعالیت‌های پرورشی استفاده می‌کنند، از این‌ها در کار استفاده بشه».

➤ راهبرد برنامه‌ریزی جامع

برنامه‌ریزی جامع به معنای طراحی هدفمند، منسجم و متنوع فعالیت‌های پرورشی بر اساس نیازسنجی واقعی دانش‌آموزان است. برگزاری برنامه‌های متنوع، استفاده از استعداد‌های هنری، ورزشی و فرهنگی دانش‌آموزان و بهره‌گیری از فیلم‌های مستند الهام‌بخش برای ایجاد انگیزه، از جمله راهکارهای عملی در این حوزه است. چنین رویکردی موجب می‌شود فعالیت‌های پرورشی محدود به مناسبت‌های خاص نباشد بلکه در طول سال تحصیلی به‌صورت پیوسته و نظام‌مند اجرا شود.

اختصاص زمان کافی و رسمی در برنامه هفتگی مدارس برای فعالیت‌های پرورشی، از

اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پرهیز از فشرده‌سازی برنامه‌ها، جلوگیری از حذف فعالیت‌های تربیتی در شرایط اضطراری آموزشی و پیش‌بینی زمان‌های انعطاف‌پذیر، به افزایش کیفیت اجرا کمک می‌کند. هماهنگی و هم‌صدایی میان مدیر، معاونان، معلمان و مربیان پرورشی، از پراکندگی پیام‌های تربیتی جلوگیری می‌کند. انسجام در گفتار و رفتار کادر مدرسه، اعتبار برنامه‌ها را افزایش می‌دهد.

مصاحبه‌کننده ۶: «برای نهادینه کردن نماز جماعت ما به صورت مستمر نماز جماعت رو در مدرسه با حضور معلمان برگزار می‌کنیم و برای اون هم، تایم جدایی در نظر گرفتیم یعنی تایم آخر رو کوتاه‌تر در نظر گرفتیم معلمان و بچه‌ها راحت‌تر در صف نمازگذاران بپیوندند و این یک قانون اجباری در مدرسه ماست»

مصاحبه‌کننده ۳: «با توجه به بخشنامه‌هایی که آموزش و پرورش به ما میداد ما سعی می‌کنیم تمام برنامه‌ها و روزهایی که مناسب دارند رو اجرا بکنیم ولی سعی می‌کنیم هر برنامه نسبت به دفعه قبل متفاوت باشه مثلاً برای حفظ قرآن ما داده بودیم که به بچه‌ها در شروع زنگ تفریح آیه‌هایی می‌داد و اون‌ها در پایان زنگ تفریح می‌اومدن این آیه‌ها رو می‌خوندند و اگر تونسته بودن سوره یا آیه‌ای رو حفظ بکنند به اون‌ها جایزه‌ای داده می‌شد و یا مثلاً برای یکی از روزهایی که مسابقه داشت من مسابقه ماست خوری را برای بچه‌ها گذاشتم که یک طرف ماست رو می‌خوردند و بعد می‌رفتن طرف دیگه آیه رو پیدا می‌کردند معنی می‌کردن و می‌ومدن به فرد وسط می‌گفتن فرد وسط به صورت سریع می‌دوید و آیه رو به نفر بعدی می‌گفت و بعد اون فرد به داور آیه رو می‌گفت تا معنی آیه‌ای که گفته بود سنجیده بشه».

مصاحبه‌کننده شماره ۸: «برای اینکه بچه‌ها با آسیب‌های رعایت نکردن حجاب و نماز آشنا بشن من از مستندهای خارجی که زیرنویس دارند استفاده می‌کنند تا اون‌ها بفهمند که این رعایت نکردن نماز و حجاب در کشورهای دیگه چه مشکلاتی به وجود آورده و به رعایت اون‌ها ترغیب بشن».

➤ راهبردهای فناوری و ارتباطات

در عصر حاضر، بهره‌گیری هدفمند از فناوری یک ضرورت تربیتی است. تولید محتوای پرورشی در فضای مجازی توسط دانش‌آموزان، طراحی مسابقات محتوایی (مانند انتخاب پست برتر بر اساس بازخورد مخاطبان)، ساخت بازی‌های دیجیتال مرتبط با اهداف تربیتی و مشارکت والدین و معلمان در تولید محتوا، می‌تواند فضای مجازی را از تهدید به فرصت تبدیل کند.

استفاده از رادیو مدرسه، پادکست‌های دانش‌آموزی و کلیپ‌های کوتاه تربیتی نیز به

گسترش دامنه اثرگذاری کمک می‌کند؛ البته این راهبرد مستلزم مدیریت هوشمندانه و پرهیز از استفاده محدود و مقطعی از ظرفیت‌های فناوری است.

مصاحبه‌کننده ۹: «بچه‌ها علاقه زیادی به تولید محتوا توسط گوشی دارند و الان دوران دوران فضای مجازیه پس بهترین راه اینه که بچه‌ها خودشون با توجه به مفاهیمی که بهشون میدیم تولید محتوا بکنن مثلاً در یک پارک یک چیزی را می‌بینند توضیح بدن از یک فعالیت استوری بگیرند فعالیت‌هایی مثل این که می‌تونه خیلی به بچه‌ها انگیزه و علاقه بده».

مصاحبه‌کننده ۹: «ما ابتکار یک رادیو مدرسه را در مدرسمون دادیم که در اون به صورت روزانه شبیه رادیو مسائل مختلف رو حالا به صورت مصاحبه، بیان داستان و غیره ضبط می‌کنیم و بعد اون رو در روزهای بعد در کانال مدرسه بارگذاری می‌کنیم».

➤ راهبرد تعامل با والدین

تقویت ارتباط خانه و مدرسه از ارکان اساسی موفقیت برنامه‌های پرورشی است. برگزاری نشست‌های هم‌اندیشی، کارگاه‌های آموزشی ویژه والدین، مشارکت دادن خانواده‌ها در طراحی برخی برنامه‌ها و ایجاد کانال‌های ارتباطی مستمر، می‌تواند همسویی تربیتی میان خانه و مدرسه را افزایش دهد. وقتی والدین نسبت به اهداف و شیوه اجرای برنامه‌ها آگاهی و اقناع داشته باشند، حمایت آنان از فعالیت‌های پرورشی تقویت خواهد شد.

مصاحبه‌کننده شماره ۲: «برای اینکه تعامل ما با والدین بیشتر بشه سعی می‌کنیم اون‌ها رو به کارگاه‌های مختلفی که در مدرسه برگزار می‌کنیم دعوت کنیم و یا اردوهایی که در مدرسه گذاشته می‌شه یا اگر اردو خارج از مدرسه بود اون‌ها را همراه با دانش‌آموزان دعوت می‌کنیم».

مصاحبه‌کننده ۳: «در مدرسه‌هایی مانند مدرسه شاهد معمولاً برنامه‌ها با مشارکت زیاد والدین همراه است؛ اما در مدارس دولتی مثل ما اکثر والدین تمایلی به شرکت ندارند ولی ما سعی می‌کنیم والدین با ارسال دعوت‌نامه آن‌ها را ترغیب به مشارکت در برنامه‌ها کنیم».

مصاحبه‌کننده ۱۰: «در دیدار اول با والدین ما سعی می‌کنیم انقدر صمیمی با والدین رفتار کنیم که با ما احساس راحتی کنند تا در صورت درخواست آنها برای شرکت در مراسم آنها با رغبت در این مراسم‌ها شرکت کنند و اگر هم رغبتی ندارند، در رودرواسی قرار گرفته و در مراسم‌ها شرکت کنند».

➤ راهبرد ارتباط مستقیم با مدرسه

ایجاد ارتباط مستقیم و مستمر میان مسئولان پرورشی و مدیران مدارس، تسهیل هماهنگی‌ها و حمایت اجرایی را تقویت می‌کند. حضور فعال مدیر مدرسه در برنامه‌ها و

همراهی عملی او، پیام روشنی از اهمیت فعالیت‌های تربیتی به دانش‌آموزان و کادر آموزشی منتقل می‌نماید.

مصاحبه‌کننده ۲: «در اجرای فعالیت‌های پرورشی از افراد متخصص توانمند و جوان در ارتباط‌گیری با دانش‌آموزان استفاده کنیم. چون هرچه که سن کمتری داشته باشند، هم با روش‌های نوین‌تر هستند و هم یادگیری آنها با دانش‌آموزانی که اختلاف سنی کمی با خودشان دارند راحت‌تر است».

مصاحبه‌کننده ۷: «برای ایجاد انگیزه و ارتباط‌گیری با دانش‌آموزان جهت بهبود کیفیت تأثیرگذاری فعالیت‌های پرورشی ایجاد رابطه صمیمی خیلی مهم است خصوصاً برای دانش‌آموزان دوره دوم به این منظور سعی می‌کنیم تا درب علایق بچه‌ها وارد شویم تا با ما رابطه صمیمی‌تری برقرار کنند».

مصاحبه‌کننده ۱۲: «برای اینکه ببینیم بچه‌ها به چه چیزهایی علاقه دارند تا اون‌ها را بتونیم با فعالیت‌های پرورشی ترکیب کنیم بهتری از پرورشی بگیریم باید با بچه‌ها هم رفتار محترمانه و هم گفتگوی دوستانه داشته باشیم یعنی با گفتگوی دوستانه از دانش‌آموزان بخواهیم تا مواردی که در فعالیت‌های پرورشی دوست ندارند یا پیشنهاداتی که دارند را مستقیم به ما ارائه دهند چون آنها هستند که مخاطب این فعالیت‌های پرورشی می‌باشند».

➤ راهبردهای تأثیرگذاری همسالان

استفاده از ظرفیت دانش‌آموزان فعال و الگو در هدایت برنامه‌ها، تشکیل گروه‌های پیشگام، و واگذاری نقش‌های فرهنگی به همسالان، موجب می‌شود پیام‌های تربیتی از طریق شبکه همسالان تقویت شود؛ زیرا تأثیر همسالان در این سنین بسیار معنادار است.

مصاحبه‌کننده ۴: «بچه‌ها تأثیر خیلی زیادی روی همدیگه دارند برای همین ایجاد برنامه‌های گروهی می‌تونه خیلی آموزش مفاهیمی مثل نماز حجاب تأثیر بزره یعنی بچه‌ها با همدیگه هم آموزششون لذت‌بخش‌تره هم تأثیر بیشتری روی همدیگه می‌گذارند و همدیگر رو تشویق به یادگیری می‌کنند».

مصاحبه‌کننده ۶: «گاهی بچه‌هایی که فعالیت زیادی در امور پرورشی دارند رو به اردوی تشویقی می‌بریم؛ اما همراه آنها دانش‌آموزی که رغبت فعالیت‌های پرورشی ندارند را هم می‌بریم تا در این اردو و هم از تأثیر همسالان خود بهره‌مند شوند».

➤ راهبردهای تعهدآوری و الگوسازی عملی

تعهدآوری زمانی محقق می‌شود که دانش‌آموزان در اجرای برنامه نقش واقعی داشته باشند. الگوسازی عملی از سوی معلمان و کادر مدرسه نیز نقش مهمی در درونی‌سازی ارزش‌ها دارد؛ چرا که رفتار عملی بیش از گفتار بر ذهن دانش‌آموز اثر می‌گذارد.

مصاحبه‌کننده ۳: «دانش‌آموزانی که مقاومت در برابر نماز و حجاب مخصوصاً حجاب از خودشان

نشون میدن اول از همه، یک تعهد زبانی می‌گیریم که یعنی حجاب خود را مدرسه رعایت می‌کنند؛ اما در صورتی که تعهد زبانی را زیر پا بگذارند از آنها یک تعهدنامه رسمی دریافت می‌شود»
 مصاحبه‌کننده ۷: «دانش‌آموزی مقنعش به اشتباه عقب رفته یا خودش مقنعه رو روی شونه‌هاش قرار داده، ما سعی می‌کنیم (من و کمک مربی‌های پرورشی) با حالت شوخی خنده و یا حالت تدریجی بدیم. یعنی چند بار به شوخی از کنار آنها رد شده و با خنده مقنعه را روی سر آنها می‌کشیم این کار را چند بار تکرار می‌کنیم تا مطمئن شویم که این دانش‌آموز عمد مقنعه خود را نمی‌زند یا صرفاً فراموش کرده».

➤ راهبرد فضا سازی تربیتی

ایجاد فضای بصری و فرهنگی متناسب در محیط مدرسه، از جمله نصب پیام‌های الهام‌بخش، طراحی تابلوهای مشارکتی، ایجاد فضاهای گفتگو و فعالیت گروهی، به تقویت هویت تربیتی مدرسه کمک می‌کند و فعالیت‌های پرورشی را از محدوده کلاس فراتر می‌برد. در مجموع، اجرای هم‌زمان و هماهنگ این راهبردها می‌تواند زمینه ارتقای کیفیت برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های پرورشی را فراهم آورد و آسیب‌های شناسایی شده را به صورت تدریجی کاهش دهد.

مصاحبه‌کننده ۱: «برای آموزش مفاهیم مثل نمازهای حجاب خودشان مفاهیم عمیق و ریشه‌دار هستند باید آموزش هم به صورت تدریجی باشد که باعث یادگیری تدریجی می‌شود. مسیر حتماً باید از تشویق‌هایی برای افزایش انگیزه بچه‌ها استفاده کرد ولی یادمون باید باشد که نباید به صورت مرتب انجام بگیرد بلکه باید به صورت نامرتب باشد که برای بچه عادت نشه پس باید هم یادگیری تدریجی باشد و هم تشویق‌هایی که در طول مسیر نیاز است».

مصاحبه‌کننده ۷: «آموزش نماز و حجاب باید تدریج صورت بگیرد؛ اما نباید سخت‌گیری انجام بشه چون بچه‌ها دل زده میشن خصوصاً بچه‌های این نسل که اصلاً به سخت‌گیری عادت ندارند».
 مصاحبه‌کننده شماره ۳: «دانش‌آموزانی که رغبتی به شرکت در فعالیت‌های پرورشی ندارند، گاهی با دعوتنامه رسمی یعنی با مهر و امضای مدیر به این فعالیت‌ها فراخوانده می‌شوند».

➤ راهبرد مشارکتی و همکاری

راهبردهای مشارکتی و همکاری، به عنوان رویکردی کلیدی در بهبود فرایندهای تربیتی، بر تسهیل تعاملات سازنده میان ارکان آموزشی استوار است. این راهبرد با تکیه بر برنامه‌های مشارکتی دانش‌آموزان جهت افزایش حس عاملیت، مشارکت فعال معلمان در

آموزش برای خلق تجارب یادگیری هم‌افزا، و به‌کارگیری شورای دانش‌آموزی به‌منظور تقویت مردم‌سالاری و مسئولیت‌پذیری در مدرسه، موجب ارتقای کیفیت محیط آموزشی و نهادینه‌سازی مشارکت جمعی در تحقق اهداف تربیتی می‌گردد.

مصاحبه‌کننده ۳: «ما برای جذاب کردن فعالیت‌های پرورشی از شوراهای دانش‌آموزی هم استفاده می‌کنیم؛ مثلاً به اعضای شورای دانش‌آموزی می‌گیم یک صندوقی با خودشون به کلاس‌ها می‌برن و بچه‌ها پیشنهادات خودشون رو داخل این صندوق میندازن و یا از بچه‌ها می‌خوایم که برن و با بچه‌های کلاس‌های مختلف صحبت بکنن و ازشون بخوان که مشکلات و ایراداتی که می‌بینن رو بنویسن و اونها رو به شورای معلمان یا مدیر تحویل بدن».

مصاحبه‌کننده ۶: «معلم‌ها به‌صورت مداوم در شوراهای معلمان شرکت می‌کنند و در اون پیشنهادات خودشون رو با توجه به شناختی که از دانش‌آموزانشان دارند به مسئول به مربی پرورشی میدن که به نظر اونها با توجه به خصوصیتی که بچه‌هاشون دارند چطوری میتونن فعالیت پرورشی رو جذاب بکنند».

مصاحبه‌کننده ۴: «ما برای اینکه هم فعالیت پرورشی جذاب بشه و هم بچه‌ها احساس مسئولیت و تعلقی نسبت به اون فعالیت پرورشی داشته باشند، از بچه‌ها رأی‌گیری و پیشنهاد می‌گیریم و بهشون می‌گیم هر فعالیت پرورشی رو که در نظر دارند بگن که به نظرشون چجوری این فعالیت جذابتر میشه و پیشنهادات مختلف اونها رو جمع و بررسی می‌کنیم. اون دانش‌آموزی که بهترین پیشنهاد رو داده را مسئول اون برنامه می‌کنیم. بنظر ما اگر از ایده‌ها و خلاقیت‌های خود بچه‌ها در فعالیت استفاده نکنیم و به اونها مشارکت بیشتری بدیم هم فعالیت‌های پرورشی جذاب تر میشن و هم بچه‌های بیشتری مشارکت خواهند کرد».

➤ راهبرد آموزش تدریجی

راهبردهای آموزش تدریجی بر مبنای اصل تسهیل‌گری و کاهش مقاومت یادگیرنده استوار است. در این رویکرد، استفاده از روش‌های دوستانه و آموزش بدون سخت‌گیری در کنار تشویق یادگیری تدریجی، بستری امن برای پذیرش مفاهیم فراهم می‌کند. همچنین به‌کارگیری اردوی تشویقی و دعوت رسمی برای آموزش، انگیزه‌های بیرونی را تقویت کرده و با نظارت مستمر معلمان و مربیان، فرایند یادگیری به شکلی گام‌به‌گام و پایدار با آموزش تدریجی (مبتنی بر استمرار) محقق می‌گردد.

مصاحبه‌کننده شماره ۱: «به نظر من اگر می‌خواهیم نماز و حجاب را آموزش بدیم باید اون رو در محل خودش یعنی مسجد انجام بده اینجوری به نظرم تأثیرش بیشتر میشه».

مصاحبه‌کننده ۱۰: «فعالیت‌هایی که آموزش و پرورش به ما می‌دهد اکثراً فعالیت‌های قدیمی و

تکراری هستند ما آنها را با به صورت نمایش عروسی و غیره جذاب می‌کنیم و بعد اون‌ها رو اجرا می‌کنیم؛ مثلاً چند سال پیش برای جشن شکوفه‌ها و آموزش حجاب، ما از نمایش عروسی استفاده کردیم که یک عروسک دختر بچه‌ای بود که در طی یک نمایش عروسی می‌فهمید که باید حجابش را رعایت کنم».

۵- مقولات محوری و انتخابی مرتبط با پیامدهای جاری فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای پرورشی

پیامدهای جاری به نتایج و بروندهای عینی و ملموسی اشاره دارد که در اثر نحوه برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای پرورشی در مدارس شکل می‌گیرد. این پیامدها می‌تواند هم در سطح فردی (مربیان و دانش‌آموزان) و هم در سطح سازمانی (مدرسه و خانواده) مشاهده شود. تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که پیامدهای موجود در سه مقوله محوری شامل «از دست دادن انگیزه و رغبت نسبت به فعالیتهای پرورشی»، «انجام سرسری و کم‌کیفیت فعالیت‌ها» و درمقابل، «ابداع و اجرای فعالیتهای خلاقانه برای تفهیم بهتر مفاهیم تربیتی» قابل طبقه‌بندی است.

کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۶	بی‌ثمر دانستن فعالیتهای پرورشی به علت ادامه‌دار نبودن آموزشهای تکمیلی در منزل	پیامد منفی: از دست دادن انگیزه و رغبت جهت انجام فعالیتهای پرورشی	پیامدهای جاری فرایند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای پرورشی
۱	ابراز بی‌میلی و گاه رفتار خشن والدین		
۱۰	عدم دریافت بازخورد مناسب از کادر مدرسه دانش‌آموزان و والدین		
۴	عدم همکاری کادر مدرسه		
۶	حقوق کم و کار زیاد		
۸	هزینه کردن جهت انجام فعالیتهای خلاقانه یا		

		فعالیت‌های پرورشی از حقوق خود مربی	
		بی‌رغبتی دانش‌آموزان به علت‌های مختلف مانند تهاجم فرهنگی، تفاوت درک از حجاب، علاقه به مد و غیره	۲
		صلاحیتهای مدرسه جهت کسب رضایت همه والدین و نگه داشتن دانش‌آموز بیشتر در مدرسه	۴
	پیامد منفی: انجام سرسری و بی‌کیفیت فعالیت‌های پرورشی برای ارائه گزارش	بخشنامه‌ها، وظایف، مناسبت‌ها و درخواست‌های زیادی که آموزش و پرورش برای مدرسه ارسال می‌کند	۱
		کمبود امکانات، وقت، فضا، نیرو و بودجه اختصاص یافته به مدارس بدون توجه به سطح منطقه، مدرسه و جمعیت و... محل قرارگیری مدرسه	۶
		عدم رضایت والدین به آموزش مفاهیم دینی	۱
		آگاه نبودن به اهداف اصلی فعالیت پرورشی و یا روش صحیح آموزش آن	۹
		عدم آموزش تدریجی درست جهت آموزش و تثبیت مفاهیم عمیق دینی	۱۰
		فشار درسی و آموزشی زیاد خصوصاً برای پایه‌های پنجم و ششم	۲
		صلاح دید مدیر و مدرسه به علت تفاوت دیدگاه والدین و دانش‌آموزان نسبت به نماز	۷

	پیامد مثبت: ابداع و انجام فعالیت‌های خلاقانه	حجاب	
		کسب انگیزه از بعضی از والدین و دانش‌آموزان	۳
		دریافت بازخورد مناسب و رضایت بخش از دانش‌آموزان	۶
		انجام فعالیت‌های خلاقانه به دلیل علاقه زیاد به شغل مربی گری و کار با کودکان	۶

➤ از دست دادن انگیزه و رغبت نسبت به فعالیت‌های پرورشی

یکی از مهم‌ترین پیامدهای مشاهده‌شده، کاهش انگیزه در میان مجریان فعالیت‌های پرورشی است. هنگامی که فعالیت‌های پرورشی به عنوان امری کم‌ثمر یا کم‌اثر تلقی شود، به تدریج رغبت و اشتیاق مربیان کاهش می‌یابد. برخی از کدهای باز مرتبط با این مقوله شامل «بی‌ثمر دانستن فعالیت‌های پرورشی»، «ابراز بی‌میلی یا حتی برخوردهای خشن برخی والدین»، «عدم همکاری کادر مدرسه»، «حقوق پایین و حجم بالای کار» و حتی «هزینه‌کرد شخصی مربی برای اجرای برنامه‌ها» است.

چنین شرایطی موجب فرسودگی شغلی و احساس نادیده‌گرفته‌شدن در میان مربیان می‌شود. زمانی که تلاش‌های پرورشی با حمایت سازمانی و خانوادگی همراه نباشد، یا بازخورد مثبتی از سوی محیط دریافت نشود، طبیعی است که انگیزه درونی مجری تضعیف گردد. این کاهش انگیزه می‌تواند به افت کیفیت اجرا و کاهش خلاقیت در طراحی برنامه‌ها منجر شود.

مصاحبه‌کننده ۴: «توی یه مدرسه با اینکه مدیرش بسیار خانم خوب و با ایمانی هست؛ اما چند دفعه به‌خاطر اینکه والدین اومدن اینجا و دعوا را انداختن سر آموزش این مفاهیم مذهبی مدیر تصمیم گرفت که به‌خاطر اینکه والدین را از دست نده و سال بعد دانش‌آموزان بیشتری در مدرسه ثبت نام داشته باشند دانش‌آموزان خودش رو نگه داره صلاح بر این دید که فعالیت‌های پرورشی که مربوط به نماز حجاب است با سخت‌گیری و دقت کافی همراه نباشه. گذرا انجام و از روی اون رد بشم».

مصاحبه‌کننده ۸: «بودجه‌ای که آموزش و پرورش به ما میده بسیار کمه و خیلش توسط کادر برای فعالیت‌های آموزشی و دیگر مخارج مدرسه استفاده می‌شه به همین علت، معلم پرورشی اگر می‌خواد از اون ابزار تکراری که آموزش و پرورش براش می‌فرسته، استفاده نکنه و ابزار بهتر و جدیدتری داشته باشه. باید از جیب خودش هزینه کنه من اینجا خیلی هزینه‌ها کردم که اصلاً به من

برگردونده نشد».

➤ انجام سرسری و کم‌کیفیت فعالیت‌های پرورشی

پیامد دیگر، اجرای حداقلی و تشریفاتی فعالیت‌های پرورشی است. تعدد بخشنامه‌ها، فشارهای اداری، نبود هماهنگی میان خانه و مدرسه و ناآگاهی برخی والدین و حتی برخی مجریان نسبت به اهداف اصلی فعالیت‌های پرورشی، موجب می‌شود برنامه‌ها صرفاً برای رفع تکلیف اجرا شود.

از جمله کدهای باز این مقوله می‌توان به «بخشنامه‌های متعدد و بعضاً غیرهماهنگ»، «عدم رضایت یا آگاهی ناکافی والدین از اهداف تربیتی»، «کمبود فضا و امکانات مناسب» و «ضعف در تبیین هدف برنامه‌ها» اشاره کرد. در چنین شرایطی، فعالیت‌های پرورشی به‌جای آن‌که تجربه‌ای عمیق و اثرگذار برای دانش‌آموز باشد، به برنامه‌ای کوتاه‌مدت، سطحی و بدون پیگیری تبدیل می‌شود. این مسئله می‌تواند به کاهش اعتماد دانش‌آموزان نسبت به کارآمدی برنامه‌های تربیتی نیز بینجامد.

مصاحبه‌کننده ۹: «دو سال پیش پیش قبل از اینکه من پیام یک مسئول پرورشی اینجا بود که هم بچه‌ها و خانواده‌ها ازش ناراضی بودند هم در مدرسه فعالیت پرورش خاصی انجام نمی‌داد. وقتی جویا شدم که چرا انقدر نظر فعالیت‌های پرورش ضعیف بود متوجه شدم که مربی پرورش سال قبل هم علاقه و رغبتی به کار خودش نداشت و هم اینکه قدیمی رو دنبال می‌کرد و روش صحیح آموزش مفاهیمی که در فعالیت‌های پرورشی گنجانده شده بود را بلد نبود».

مصاحبه‌کننده ۱: «بخشنامه‌ها و درخواست‌های زیاد آموزش و پرورش برای ما یک مشکل اساسیه. چون انجام و برنامه‌ریزی کل برنامه‌های پرورشی مدرسه برای فقط یک مربی پرورشی بسیار دشوار است حالا یک عالمه روز و مناسب است داریم که آموزش و پرورش از ما می‌خواه برای همه این روزها فعالیت بکنیم. هم نیرو کمه و هم بخشنامه‌ها زیاده. یا نیروها رو بیشتر بکن و یا مناسبتهای مهم رو مشخص بکن و از ما بخوان که اون‌ها را انجام بدیم».

مصاحبه‌کننده ۱: «یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مشکل حال حاضر ما در انجام فعالیت‌های پرورشی فقط یک چیزه اون هم عدم رضایت والدین به آموزش مفاهیم مذهبی است. حالا بعضیا به‌خاطر تهاجم فرهنگی، بعضیاشون به‌خاطر آموزش‌های که در ماهواره دیده، بعضیا چون می‌خوان نشون بدن که ما امروزی هستیم و از مسائل دینی فاصله داریم، بعضی‌ها به‌خاطر تلخی که خودشون داشتن و..... نمی‌دارند که فعالیت‌های پرورشی را در مدرسه خصوصاً با مضامین مذهبی مثل نماز و حجاب انجام بدیم و به مدرسه فشار میارند. یعنی در حال حاضر مشکل اساسی

تمام ما معلم‌های پرورشی والدین هستند و این حرف من تنها نیست حرف تمام معلم‌های پرورشی که می‌شناسم».

➤ ابداع و اجرای فعالیت‌های خلاقانه برای تفهیم بهتر مفاهیم تربیتی

در کنار پیامدهای منفی، یافته‌ها نشان می‌دهد که در برخی موارد، شرایط موجود به شکل‌گیری پیامدهای مثبت نیز منجر شده است. برخی مربیان، علی‌رغم محدودیت‌ها، با تکیه بر علاقه شخصی، خلاقیت و انگیزه درونی، اقدام به طراحی و اجرای برنامه‌های نوآورانه کرده‌اند.

کدهای باز این مقوله شامل «کسب انگیزه از حمایت برخی والدین»، «برخورد مناسب و همراهی برخی دانش‌آموزان»، «اجرای فعالیت‌های خلاقانه» و «علاقه و تعهد شخصی مربی نسبت به کار پرورشی» است. در چنین مواردی، حتی در بستر محدودیت‌های ساختاری، تلاش فردی مربی می‌تواند به ارتقای کیفیت برنامه‌ها و درونی‌سازی بهتر مفاهیم مذهبی و تربیتی بینجامد.

این پیامد نشان می‌دهد که نقش عامل انسانی و انگیزه درونی مجریان، در کنار سایر شرایط، می‌تواند به‌عنوان عاملی جبرانی عمل کرده و بخشی از آسیب‌ها را تعدیل کند. صاحب‌کننده ۶: «در طول این دو سالی که من توی مدرسه اومدم سعی کردم از هر ابزاری که داشتم برای جذاب کردن فعالیت‌های پرورشی استفاده کنم. حتی خیلی جاها از جیبم خرج کردم و همون‌طور که الان در دیوار می‌بینی، سعی کردم وسایل یا کاردستی‌های جالب و بامزه برای هر مناسبت بسازم وقتی از بچه‌ها بازخورد مناسب و رضایت‌بخش می‌گیرم؛ مثلاً بچه‌ها بهم میگن خانم اون برنامه‌ای که داشتیم مرحله دومش کی اجرا میشه؛ خانم اون کاردستیه جالب بود من خیلی چیزها یاد گرفتم، این خیلی حس خوبی به من میداد و باعث میشه من حتی با وجود سختی زیاد و کمبود ابزار و هزینه باز هم به انجام فعالیت‌های خلاقانه ادامه بدم و اگر نیاز شد وسایل و هزینه‌ها رو بکنم کارم رو دوست دارم و دوست دارم بچه‌ها نماز و حجاب به صورت جذاب و عمیق آشنا بشوند».

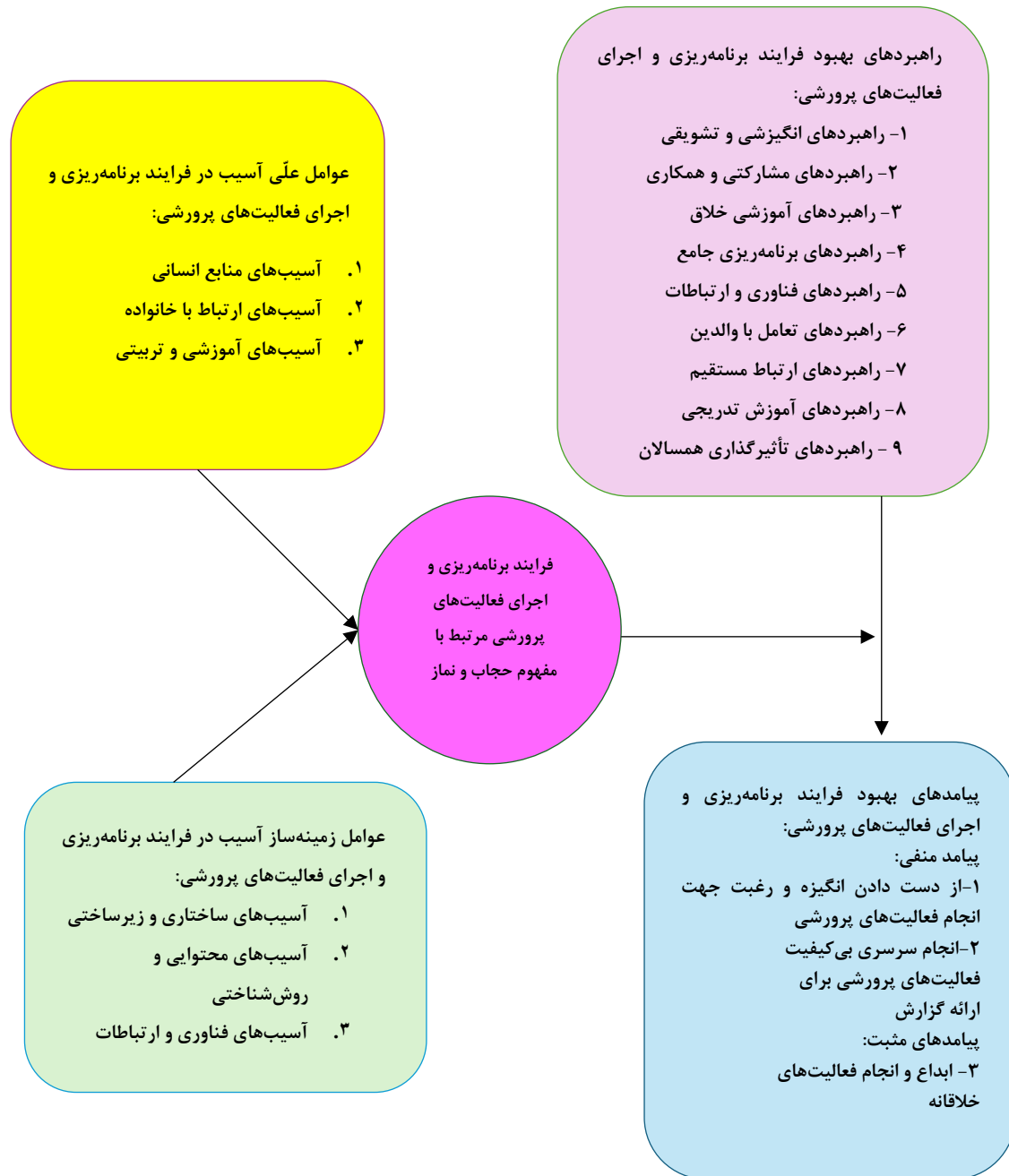
صاحب‌کننده ۳: «در یک مناسبتی که خیلی سرمون شلوغ بود مشغول درست کردن کاردستی و تصویر با هوش مصنوعی بودم چون که تصویری که آموزش و پرورش به ما داده بود سیاه و سفید و خیلی تکراری بود. در همین حین دیدم بچه‌ها، در زنگ تفریح اومدن گفتن خانم ما کمکتون اومدیم چه کار بکنیم؟ دوست داریم در انجام مراسم کمکتون بکنیم. کارایی که شما می‌کنید خیلی باحال و جذابه. این تعریف و اشتیاق بچه‌ها خیلی به من انگیزه داد. این البته فقط شامل بچه‌ها

نمی‌شه والدین هم خودشون به مدرسه رجوع می‌کنند و پیشنهاد میدن که وقتی خواستیم مراسم یا فعالیتی در مدرسه برگزار کنیم حتماً از قبل به اون‌ها اطلاع بدیم تا به مدرسه بیایند و در تهیه تدارکات به ما کمک کنند».

جمع‌بندی تحلیلی پیامدها

برآیند کلی یافته‌ها حاکی از آن است که پیامدهای جاری فعالیت‌های پرورشی، دوسویه و متأثر از میزان حمایت ساختاری، هماهنگی سازمانی و انگیزه فردی مجریان است. در صورت غلبه عوامل محدودکننده، کاهش انگیزه و اجرای صوری برنامه‌ها مشاهده می‌شود؛ اما در صورت وجود حمایت نسبی و تعهد شخصی، زمینه برای نوآوری و اثربخشی بیشتر فعالیت‌های پرورشی فراهم می‌گردد.

ازاین‌رو، توجه به بهبود شرایط اجرایی و تقویت انگیزه‌های حرفه‌ای، می‌تواند مسیر حرکت از پیامدهای منفی به پیامدهای سازنده و خلاقانه را هموار سازد.

شکل شماره ۱: الگو نهایی پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی دیدگاه‌ها، تجربیات و راهبردهای مربیان پرورشی در زمینه برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های مرتبط با نماز و حجاب در مدارس ابتدایی انجام شد. تحلیل عمیق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۳ مربی پرورشی، به شناسایی ۱۳۲ کد باز، ۲۱ کد محوری و ۴ کد انتخابی منجر گردید که شبکه‌ای نظام‌مند از عوامل زمینه‌ساز آسیب، عوامل علی، راهبردهای بهبود و پیامدهای اثربخشی را ترسیم می‌کند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از منظر مربیان پرورشی، برنامه‌های ابلاغی آموزش‌وپرورش در حوزه نماز و حجاب با چالش‌های چندبعدی و به‌هم‌پیوسته‌ای مواجه است که در سه سطح ساختاری، محتوایی و اجرایی قابل دسته‌بندی است. هم‌راستا با پژوهش (علیاری ملکی و همکاران، ۱۴۰۲)، (دهقانپور و حسینی لوشاب، ۱۴۰۳)، (افتخاری، ۱۴۰۲) و (شاه‌آبادی، ۱۴۰۴) روایت‌های مربیان پرورشی به‌عنوان مجریان اصلی این برنامه‌ها حاکی از آن است که آنها با انبوهی از بخشنامه‌ها، مناسبت‌ها و فعالیت‌های ازپیش‌تعیین‌شده روبه‌رو هستند که اغلب بدون توجه به محدودیت‌های زمانی، کمبود امکانات، تفاوت‌های رشدی دانش‌آموزان در دوره اول و دوم ابتدایی، و تنوع زمینه‌های فرهنگی و اقتصادی مدارس تدوین شده‌اند. تجارب زیسته ایشان نشان می‌دهد که بسیاری از این برنامه‌ها فاقد راهکار عملیاتی مشخص، محتوای جذاب و روش‌های متناسب با اقتضائات نسل جدید بوده است. نبود فرصت کافی برای اجرای فعالیت‌های خلاقانه، و فقدان نظام بازخورد مؤثر میان ستاد و صف، از دیگر چالش‌هایی است که مربیان پرورشی به‌طور مستمر با آن دست‌به‌گریبان‌اند. همچنین عدم همراهی یا ناآگاهی والدین، اولویت‌دادن خانواده‌ها به دروس پایه مانند ریاضی و علوم و غفلت از تربیت دینی فرزندان، از جمله چالش‌های پرتکرار در مصاحبه‌ها بود. یافته‌ای که با پژوهش (یادگاری و دیگران، ۱۳۹۸) درباره تبیین فرایندهای جاری تربیت اخلاقی در مدارس متوسطه تهران همسو است.

مربیان پرورشی کمبود نیروی متخصص و آموزش‌دیده، به‌ویژه در حوزه کودک و نوجوان را یکی از مهم‌ترین موانع اجرای اثربخش برنامه‌ها دانستند. افزون بر این، مربیان به سؤالات چالشی و مقاومت برخی دانش‌آموزان در برابر قوانین حجاب و نماز اشاره کردند که نشان‌دهنده شکاف میان رویکردهای دستوری مدرسه و زیست‌جهان دانش‌آموزان است. از دیدگاه ایشان، فقدان پاسخ‌های قانع‌کننده و متناسب با سن به این پرسش‌ها، فرایند تربیت دینی

را با اختلال مواجه می‌سازد. این عوامل از نگاه مربیان، ریشه در نگاه متمرکز و غیرمنعطف نهاد برنامه‌ریز دارد که بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های مقطع سنی، شرایط بومی مدارس و نیازهای تربیتی نسل جدید، صرفاً به بازتولید تقویم سالانه بسنده کرده است.

در برابر این آسیب‌ها، مربیان پرورشی در سه سطح انگیزشی، یادگیری و هویتی به راهبردهای متعدد و خلاقانه‌ای برای بهبود وضعیت اشاره داشتند که در ۱۷ کد محوری دسته‌بندی شد. آنچه در تمام این راهبردها مشترک است، گذار از رویکرد دستوری و اجبارمحور به رویکرد تعاملی، غیرمستقیم و داوطلبانه است. مشارکت کنندگان با تأکید بر پرهیز از خشونت کلامی و همسو با پژوهش فلاحتی و فقیهی (۱۴۰۴) مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیتهای پرورشی و شکل‌گیری گروه‌های خودجوش دینی (مانند حلقات صالحین) توسط دانش‌آموزان را با هدف ایجاد تجربه‌ای شیرین و خاطره‌انگیز از نماز و حجاب و نیز همراه با ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای دانش‌آموزان موثر دانسته‌اند. همچنین استمرار در آموزش صحیح‌خوانی نماز و پیگیری مستمر معلمان، منجر به ارتقای یادگیری معنادار شده است. در مناطق روستایی و مدارس شاهد که باورهای دینی خانواده‌ها با اهداف مدرسه همسوست، این پیامدها چشمگیرتر گزارش شده است.

بالاین‌حال، مربیان بر این باورند که این راهبردها در خلأ اجرا نمی‌شود و تا زمانی که بازنگری اساسی در برنامه‌های مصوب صورت نگیرد، اثربخشی آن‌ها محدود و موردی باقی خواهد ماند. ایشان بر ضرورت طراحی برنامه‌های مستقل و سَنّی‌محور برای دوره اول و دوم ابتدایی، بهره‌گیری از متخصصان روان‌شناسی کودک در تدوین محتوا، گنجاندن آموزش سواد رسانه‌ای و فضای مجازی در برنامه‌های پرورشی، توانمندسازی نیروی انسانی و تقویت نظام جذب و مشارکت والدین تأکید دارند. از دیدگاه مربیان، نهاد آموزش و پرورش باید از نقش صرفاً ابلاغ‌کننده به نهاد تسهیل‌گر و پشتیبان خلاقیت‌های میدانی تبدیل شود.

درمجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که از منظر مربیان پرورشی، موفقیت برنامه‌های تربیت دینی در مقطع ابتدایی نه در گرو افزایش کمی بخشنامه‌ها و برنامه‌های اجباری، بلکه در گرو کیفی‌سازی محتوا، بومی‌سازی روش‌ها، مشارکت‌پذیری ذی‌نفعان و توجه به نیازهای عاطفی و شناختی کودکان است. تربیت دینی اثربخش، زمانی محقق

می‌شود که دانش‌آموز نه به دلیل ترس از تنبیه یا صرفاً به انگیزه دریافت جایزه، بلکه به دلیل درک زیبایی، معنا و تعلق‌آفرینی این مفاهیم، به‌سوی آنها جذب شود. این مهم، مستلزم هم‌افزایی میان مدرسه، خانواده و نهادهای سیاست‌گذار و نیز باور به ظرفیت‌های والای مربیان خلاق و دغدغه‌مند این عرصه است.

منابع

۱. اختریان، زهره (۱۴۰۴). بررسی نقش مربیان پرورشی در تحقق اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *دانشنامه زاگرس*، ۱(۱).
۲. افتخاری، سحر (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی انجام تکالیف دینی (نماز) در مدارس ابتدایی دخترانه کرمانشاه. *مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*، ۵(۵۴).
۳. الماسی، م.، عابدینی، م.، و رحمانی، م. (۱۴۰۴). اعتباریابی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی و تربیت اجتماعی دوره اول متوسطه مدارس هرمزگان. *نشریه پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه*، ۵(۳)، ۱-۱۸.
۴. پارسا، مهدی (۱۴۰۴). بررسی عوامل مؤثر در گرایش فرزندان به نماز: نقش خانواده، مدرسه، مسجد و رسانه ملی. *فصلنامه پژوهش در روانشناسی و علوم تربیتی*، ۱(۹۳).
۵. حاتم‌پور انگوت، سجاد و عادل میرزائلو، مسعود و بیانی، حسن و شکری پوردیزج، حجت (۱۴۰۲). تعلیم و تربیت و آسیب‌شناسی برنامه‌های پرورشی و مشاوره‌ای از دیدگاه مشاوران و مربیان پرورشی: بررسی موانع و چالش‌های کلاس‌های درس پرورشی و راهکارهای برون‌رفت از آن. *در اولین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و فلسفه* (بابل).
۶. حسین‌پناهی، نادر. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی برنامه‌ها و فعالیت‌های فراگیر پرورشی مدارس کشور و ارائه راهکارها. *در اولین همایش ملی مدرسه الگو* (بندرعباس).
۷. دهقانپور، ع.، و حسینی لوشاب، م. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی ترک نماز. *در همایش علمی ملی نماز، دانشگاه بایسته‌ها و شایسته‌ها* (کرج).
۸. شاملوجانی، ح.ر.، رزقی شیرسوار، ه.، و شفیع‌زاده، ح. (۱۴۰۴). ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی در مدارس دوره متوسطه شهر تهران با روش داده‌بنیاد. *نشریه*

پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۵(۳)، ۱-۱۶.

۹. شاه‌آبادی، شیوا. (۱۴۰۴). آسیب‌شناسی فعالیت‌های پرورشی مدارس: چالش‌ها و راهکارها. در *اولین همایش بین‌المللی نوآوری‌های فناورانه در آموزش و پرورش* (رامشیر).

۱۰. علیاری ملکی، ثنا و شادی نیا، مهسا و اصغریان، زهرا و زارعی ملکی، یسنا (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر در رعایت حجاب دانش‌آموزان دختر. در *پانزدهمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران* (تهران).

۱۱. فلاحتی، ب.، و فقیهی، ع. ن. (۱۴۰۴). بررسی رابطه مشارکت در فعالیت‌های پرورشی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تربیت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه. *فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش*، ۵(۳۷).

۱۲. ناظمیان، طاهره (۱۳۹۹)، مطالعه ماهیت و چگونگی مفهوم‌سازی حجاب نوجوانان دختر، تهران: دانشگاه غیرانتفاعی خاتم.

۱۳. یادگاری، م.، صالحی، ک.، و سجادی، ن.س. (۱۳۹۸). ارائه نظریه داده‌بنیاد برای تبیین فرایندهای جاری تربیت اخلاقی در مدارس متوسطه شهر تهران. *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۴(۲)، ۱۴۷-۱۸۶.

14. Jalili, J. (2023). Philosophy of Islamic Education: Environmental and behavioral pathology of children's religious education. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(41), 49-61.
15. Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Sage Publications.